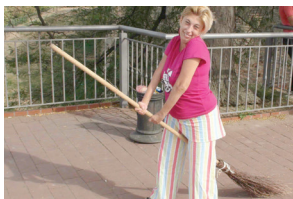
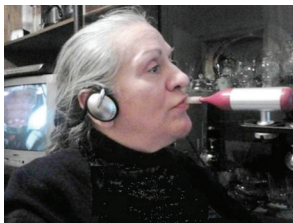

SVJETLANA TIMOTIĆ ■ MARIJANA ČANAK

ŽENE KOJE MENJAJU STANJE STVARNOSTI

ŽENE KOJE MENJAJU STANJE STVARNOSTI

NOVI SAD, 2018.

Svjetlana Timotić i Marijana Čanak (ur.)
Žene koje menjaju stanje stvarnosti

Izdavač:
...IZ KRUGA – VOJVODINA,
organizacija za podršku ženama s invaliditetom

Za izdavača:
Svjetlana Timotić

Lektura i korektura teksta:
Veronika Mitro

Prelom:
Duško Medić

Štampa:
Stojkov, Novi Sad

ISBN 978-86-88141-02-4

Tiraž: 300

Distribucija:
...IZ KRUGA – VOJVODINA, Bulevar vojvode Stepe 67, Novi Sad,
+381 21 633 4584, www.izkrugavojvodina.org

Ova publikacija je objavljena uz podršku fondacija Mama Cash i
Rekonstrukcija ženski fond.

**ma
ma
cash**

R

**REKONSTRUKCIJA
ŽENSKI FOND**

Mišljenja iznesena u ovoj publikaciji ne moraju neophodno predstavljati i
mišljenja donatora.

SADRŽAJ

Predgovor	5
Neza Đurkić (1948)	
<i>Ideja je dati sebe</i>	9
Ljiljana Čakmak (1952)	
<i>Krajnje je normalno što sam aktivna</i>	14
Tatjana Stojić Petković (1967)	
<i>Poverenje u druge podržava veru u mene</i>	20
Svjetlana Timotić (1971)	
<i>Nisam deo sistema</i>	25
Dragana Gvozdrenović (1972)	
<i>Kap čovečanstva</i>	31
Aleksandra Panović (1972)	
<i>Ne moram da budem pilot da bih letela</i>	36
Marija Vrebalov (1972)	
<i>Volim život</i>	40
Milesa Milinković (1977)	
<i>Loši uslovi podstiču promenu</i>	45
Gordana Miković Mučibabić (1978)	
<i>Odustajanje mi nikada nije opcija</i>	50
Milica Mima Ružičić Novković (1978)	
<i>Verujem životu</i>	54
Jelena Radović (1984)	
<i>Zašto bih se ja loše osećala zbog nerazumevanja drugih?</i> ..	59
Tanja Đurić (1985)	
<i>Aktivizam je neminovnost</i>	63

PREDGOVOR

Istorija ženskog pokreta je fragmentarna, dokumentovana bez kontinuiteta, sa mnoštvom skrivenih mesta, brisanja i ponovnog otkrivanja. Kampanje marginalizovanih grupa bile su ključne za menjanje slike sveta, ali njihovi doprinosi lako skliznu u anonimnost ili bivaju prebrisani. Portreti aktivistkinja s invaliditetom mahom su nevidljivi unutar ionako skrivenih istorija, kako pokreta za ženska prava, tako i unutar pokreta za prava osoba s invaliditetom. Doprinos žena s invaliditetom ostaje negde u procepu ili na preseccima roda i invalidnosti, zamagljen slojevima neprihvatljivog diverziteta. Kroz patrijarhalnu prizmu, pojmovi invalidnosti i ženskosti isprepleteni su u tolikoj meri da se na nekim mestima neminovno stapaju.

Invaliditet je kontekstualan, nekad očigledan, nekad nevidljiv. Ponekad se menja tokom životnog veka jedne osobe. Invalidnost je, bez sumnje, fluidna kategorija identiteta. Slabovidost pre hiljadu ili pre samo nekoliko stotina godina, mogla je biti ozbiljan egzistencijalni faktor. Nositi naočare danas ne samo da ne određuje nečiji život, nego nije nimalo neuobičajeno. Veoma često naočare ne dovodimo u vezu s invaliditetom, nego sa pitanjem stila ili slikom intelektualnosti. Ako bi se žena nekoliko vekova unazad odala *ozbiljnom čitanju*, mogla je lako završiti u azilu za mentalno obolele, jer takva aktivnost *nije primerena njenom rodu*. Barem koliko ni pantalone. Prizor žene u pantalonama danas ne donosi ništa subverzivno, osim u delovima

sveta gde se feredža smatra jedinim primerenim obeležjem ženskosti. Ženskost je, kao invalidnost, varijabilna. U određenom vremenskom kontekstu i kulturološkom konstrukt, biti žena značilo je imati urođeni invaliditet, jer *ženska su tela slaba, mozgovi neadekvatni, jajnici presudni*. Žene, osobe s invaliditetom i deca na preseku jednog vremena dele isti društveni status – status nekompetentnosti. Pomalo paradoksalno, nekim ženama s vidljivim invaliditetom upravo je invaliditet otvorio put u akademski svet i društveni angažman izvan kuhinje. Očekivanja društva od žene s invaliditetom su drugačija – pod pretpostavkom da ona nije podobna za uloge supruge i majke, *ustupaju* joj se druge egzistencijalne mogućnosti. Jedna represivna mera poništava drugu, otvarajući tradicionalno muške prostore Milevi Marić, Rozi Luksemburg, Helen Keler...

Invaliditet je aspekt identiteta koji ima znatan uticaj na životno iskustvo žene, ali je autentičnost njenog iskustva zamagljena viševjekovnim pretpostavkama, stereotipnim shvatanjima, iracionalnim strahovima i stigmatizacijom – kako invalidnosti, tako i ženskog roda. O ženama s invaliditetom najčešće pišu drugi, a njihove priče završavaju u krajnostima, krećući se iz marginalizacije u heroizaciju i nazad. Bez uvažavanja različitosti njihovih karaktera, u pozadini prividnog divljenja često je puko sažaljenje koje obezvređuje doprinose žena s invaliditetom.

Serijal intervju sa novosadskim aktivistkinjama za prava osoba s invaliditetom predstavlja galeriju ženskih portreta: *onih koje menjaju stanje stvarnosti*. Prikupljeni intervjui ne samo da dokumentuju deo istorije aktivizma žena s invaliditetom, nego otvaraju prostor da ta istorija bude ispričana autentičnim ženskim glasovima. Kroz lične priče aktivistkinja preispituje se i rodni aspekt pokreta za prava osoba s invaliditetom: *ko je najmanje jednak među nejednakima?* Iskustva aktivistkinja s invaliditetom s jedne strane podrivaju stereotipnu sliku, pokazujući da žene s invaliditetom nose snagu pokreta, da su inicijatorke promena, jake i proaktivne. S druge strane, one rade iz senke, ciljeve ostvaruju tiho i bez slave, ostajući izvan pozicija moći, ne-

dovoljno vidljive i neprepoznatljive. Kroz njihove priče nižu se mnogobrojna imena: imena prethodnica, žena koje su ih uvele u pokret, koleginica, saradnica, asistentkinja, žena koje su ih podučavale, podržavale, motivisale i usmeravale se na iste ciljeve... Svako od tih rasutih imena može postati referenca još jednog poglavlja u historiji pokreta, ili, pak, njeno nesaznajno mesto. Za sada je historija aktivizma žena s invaliditetom u velikoj meri usmena. Nevidljive izvan sopstvenog domena delovanja, aktivistkinje uzajamno čuvaju sećanja jedna na drugu i poštuju *sinergetski* efekat timskog zalaganja. Neki od prikupljenih intervjua prvi put su objavljeni povodom godišnjice smrti Lepojke Čarević Mitanovske, u čast njenom entuzijazmu i radu kojim je podsticala aktivistički duh kod mnogih žena.

Za aktivistkinje je svojstveno da ih inspirišu ljudi, međuljudski odnosi, ljudske sudbine u najširem smislu, kao i sopstvena pozicija među ljudima. Neke od intervjuisanih žena aktivne su u tradicionalnim udruženjima za osobe s invaliditetom, druge u nevladinom sektoru ili sopstvenim organizacijama. Kada evociraju svoja prva angažovanja, to jeste priča o individualnom razvoju svake od njih, ali ujedno daje uvide u širu sliku, praveći presek stanja unutar pokreta. Bez tendencije za premeravanjem rezultata, jednim skokovitim pregledom moguće je preispitati: *šta se promenilo na slici grada, od prvog projekta savremenih aktivistkinja s invaliditetom, do danas?* Postavljen na vremensku liniju, svaki intervju kreće se od sećanja na detinjstvo, do naznake o tome po čemu bi svaka od aktivistkinja volela da bude zapamćena. Na osnovu intimnih uvida u to kako su kao devojčice zamišljale današnu sebe, moglo bi se debatovati na temu: *da li se aktivistkinjom rađa i(li) postaje?* Svaka od intervjuisanih aktivistkinja otkriva sopstvenu formulu uspeha, a među neizostavnim sastojcima uspešnog društvenog delovanja su strast za životom, upornost, strpljenje i tolerancija, postojanost u idejama, poverenje u ljude, odgovornost – kako za sebe, tako i za druge. Za žene s invaliditetom aktivizam je višeznačna i slojevita kategorija. *Biti aktivistkinja* može da znači: *doneti promenu; baviti se onim što je neminovno; biti optimistična; uneti balans; načiniti podvig; staviti znanje u funkciju;*

*prokrčiti put za one koje dolaze; uraditi ono što treba da se uradi; sprovesti akciju koja ostavlja trag; unaprediti okruženje; **dati sebe**.*

Nepriznavanje onih koje su *davale sebe* pre nas je odsecanje od snage, umanjuje kontinuitet promene vraćajući nas iznova na početne tačke. Da bismo znale kuda idemo, neminovno je osvrnuti se na to odakle dolazimo i imati u svesti da nam se ništa ne dešava po prvi put – sve se već nekome negde desilo. Poštovanjem prethodnica aktiviramo njihove kvalitete unutar sebe, a odavanjem priznanja njihovom doprinosu osnažujemo sopstveni. Zato je važno dekodirati, zabeležiti i zapamtiti istoriju aktivizma žena s invaliditetom.

Marijana Čanak i Svjetlana Timotić

NEZA ĐURKIĆ:

Ideja je dati sebe

VIŠA FIZIOTERAPEUTKINJA

ČLANICA SKUPŠTINE I PREDSEDNICA KULTURNO-PROSVETNE
KOMISIJE GRADSKJE ORGANIZACIJE SLEPIH, NOVI SAD

TRI NAJVAŽNIJE STVARI O MENI: U šestoj godini sam izgubila vid, što mi je život usmerilo nekim putevima koji bi možda bili drugačiji da se to nije dogodilo. **Prihvatam ljude onakvim kakvi jesu** i u svima tražim nešto pozitivno. Imam decu i unuke, koji su zdravi, dobri i pozitivni.

KAO DEVOJČICA, ŽELELA SAM DA BUDEM... glumica ili nastavnica. Glumica, jer sam kao dete slušala radio drame – tada je televizije slabo bilo – i obožavala sam taj način izražavanja! Veoma sam želela da se time bavim, ali, naravno, znala sam da to baš neće biti izvodljivo. Pošto sam pored osmogodišnje škole pohađala i muzičku, želeći da sviram klavir, zamišljala sam da ću biti nastavnica muzičkog, da ću učiti decu da sviraju i da vole muziku. Ali, to se nije ostvarilo. No, fizioterapeutske posao je sličan nastavničkom, jer sa pacijentom treba razgovarati, ući u suštinu problema, davati instrukcije... tako da, nije to bila promašena profesija.

ODUVEK ME INSPIRIŠE... potreba da napredujem, da nešto novo iz sebe iznedrim i da postignem više nego što jesam. Inspirišu me uspešni ljudi, čija me postignuća bodre da još više radim na sebi.

ZA MENE JE AKTIVIZAM... dati od sebe jednoj zajednici sve ono što bi ljudima pomoglo da bolje žive, da se lakše se snađu i da više napreduju. Naročito volim kulturna zbivanja i na tom sam se planu mnogo davalala. Organizovala sam naše dramske i muzičke grupe, želela sam da imamo nastupe na kojima ćemo publici preneti naše dobro raspoloženje i vedrinu. Ideja je **dati sebe, dati od sebe sve ono što će nekome pomoći da bolje živi.**

U UDRUŽENJE SAM DOSPELA... kada sam završila srednju školu i tražila **podršku pri zapošljavanju.** Podršku mi je pružio Savez slepih Vojvodine i udruženje u Zrenjaninu, jer su u okolnoj banji Rusađa, u Zavodu za paraplegiju i hemiplegiju, tražili fizioterapeuta. Nekoliko nas je otišlo na razgovor, ali odabrani su muškarci, jer tada se baš desio zemljotres u Banja Luci – gde je bilo dosta fizioterapeuta, kojima je onda dat prioritet pri zapošljavanju. Međutim, kada je jedan od fizioterapeuta otišao na rad u Libiju, zvali su me na njegovo mesto i tako sam se zaposlila. Uz posao sam se paralelno aktivirala u udruženju.

Prve moje aktivnosti u udruženjima bile su **sportske.** Još u srednjoj školi sam se bavila atletikom, na šta su nas upućivali iz Saveza slepih Vojvodine, ali me u to vreme uopšte nije zanimalo rad Saveza, niti udruženja. Jednostavno su me pozivali na takmičenja, odazivala sam se i bila uspešna. Ujedno, to su bile prilike da se upoznam sa zajednicom slepih izvan škole. Bili smo daleko aktivniji od današnjih generacija, pomalo sam nostalgična za tim vremenom.

Kasnije, kada sam završila školovanje i zaposlila se, bila sam prvo član *konferencije*, odnosno, *odbora* – kako se nekada zvala skupština – i isticala sam se na diskusijama, predlažući šta bismo sve novo mogli da radimo, da nam se poboljša život. Zahvaljujući tome, predlagali su me na rukovodeća mesta. Zalagala sam se za rad sa kasnije oslepelima, jer su ti ljudi često razočarani u svoju sudbinu, osećaju se izgubljenima i skloni su depresiji – potrebna im je podrška. Takođe sam se zalagala za rad sa roditeljima slepe dece, jer roditelji

često prezaštićuju dete, radeći sve umesto njega – čime, **iz pukog neznanja, tom detetu uskraćuju mogućnost za samostalni život.** To su prioritetne oblasti u kojima sam se angažovala, a zalagala sam se i da u širem okruženju dokazujemo sebe. Predrasude su ogromne i ljudima iz šire zajednice treba govoriti o sposobnostima osoba sa invaliditetom. Nikada nisam govorila samo o slepim osobama, nego i o osobama sa motornim invaliditetom, čija iskustva sam, kao fizioteapeut, veoma dobro razumela. Oduvek sam imala širinu, u pogledu na invalidnost i na pokret osoba sa invaliditetom.

NAJVIŠE SAM PONOSNA NA... svoje zdravlje. Zahvalna sam što sam zdrava, vodim računa o ishrani, dosta se krećem i fizički sam aktivna. Ponosna sam **na decu i veliki krug prijatelja.** Nisam pala u neki zapećak, niti ćošak u kome samujem, nego sam stvarno aktivna i družim se sa velikim brojem ljudi. Na godišnjicama Saveza i Gradske organizacije slepih dobijala sam plakete za svoje sveukupno zalaganje, ali **najlepše mi je što se moja želja iz detinjstva, da budem glumica, kroz rad u Savezu donekle ispunila.** Pravili smo pozorišne predstave u kojima sam učestvovala i zahvalna sam što mi se pružila prilika da na pravoj pozornici, u pravom pozorištu – glumim! To je ispunjenje moje davnashnje želje.

OD SVIH MOJIH OSOBINA, ZA USPEH JE IPAK PRESUDNA... snalažljivost i to što nisam stidljiva, nego otvorena za razgovor i saradnju. **Radoznalost** takođe. Radoznala sam da vidim: – *Kako bih sad ovo ja odradila?* Angažujem se da vidim kako će nešto ispasti u mom aranžmanu.

ZA RAZLIKU OD MUŠKARACA, ŽENE U NAŠEM UDRUŽENJU... koliko god se trudile, ipak su zapostavljene. Ovo je svet muškaraca i to se samo preslikava i na udruženja. U našim udruženjima retko kada izaberu ženu na neku važnu funkciju – osim ako nema muškaraca ili niko od njih to neće da radi. Muške predrasude vladaju – slep čovek potcenjuje slepu ženu i neće je rado oženiti, iako i on sam ima to iskustvo! To me veoma čudi i neprihvatljivo mi je. Žena-

ma je znatno teže, kako na javnim pozicijama, tako i u ličnom životu. Žene su u mom udruženju aktivnije nego muškarci, u smislu da češće dolaze na skupove i više se druže. One nisu u organima i učestvuju u onim aktivnostima koje su manje važne sa gledišta funkcionisanja udruženja, ali su za život itekako značajne. U prošlom mandatu bila sam predsednica našeg udruženja i, kao prilično stroga i zahtevna, sticala sam neprijatelje zbog takvog nastupa. Niko ne voli da mu kažeš: – *Hej, uradi to drugačije, jer ovako ne valja!* Nisam želela drugi mandat, niti da se više zalažem, jer malo ljudi hoće *pravu stvar*. Šta je prava stvar? Prava stvar za udruženje je rad na projektima, da bi se sticala novčana sredstva za dalji rad! Ljudi tu vole da izvrđavaju, ali ja sam precizna i stroga, što nije naročito popularno. Po čoškovima vlada ta netrpeljivost: na osnovu roda, invaliditeta, nacionalnosti – osetila sam to.

NAJUSPEŠNIJU SARADNJU OSTVARIVALA SAM SA... Udruženjem distrofičara južnobačkog okruga Novi Sad, sa kojim sam radila na realizaciji nekih kulturnih dešavanja – naša dramska grupa učestvovala je u njihovim aktivnostima. Na nivou grada udruženo je devet organizacija u Koordinacioni odbor, gde su Udruženje distrofičara i Udruženja paraplegičara sa svojim predstavnicima najaktivniji. To su udruženja sa kojima dobro sarađujemo, jer su upućeni u problematiku i **veoma smo složni u nastupu prema gradskim vlastima.**

U NAREDNOJ GODINI REŠENA SAM DA... aktivnosti Kulturno-prosvetne komisije podignem na viši nivo, jer su zapostavljene dok sam bila predsednica Organizacije. Razmišljam o ideji da nađem reditelja i monodramu sa kojom bih iduće godine učestvovala na Festivalu pozorišta slepih koje Zagrepčani organizuju svake druge godine. **Volela bih da se još jednom pokažem kao glumica – da tu svoju želju još jednom *overim*, jer to zaista obožavam!** Mada su godine tu, pamćenje me služi. Inače nemam nekih preteranih ambicija: **neka sve ide svojim tokom**, najbitnije je očuvati zdravlje. Rešena sam da ostanem aktivna: čitam, družim se, posećujem pozorište, idem na igranke...

VOLELA BIH DA OStanem ZapamĆena Po... tome što sam iskren prijatelj, **dobronamerna uvek i svuda – bilo da se svađam, bilo da se smejem.**

LJILJANA ČAKMAK:

Krajnje je normalno što sam aktivna

HIDROTEHNIČARKA

ČLANICA PROGRAMSKOG SAVETA ZA EVROPSKU PRESTONICU
KULTURE, AKTIVNA U CENTRU *ŽIVETI USPRAVNO*,
RANIJE U UDRUŽENJU MULTIPLA SKLEROZE

TRI NAJVAŽNIJE STVARI O MENI: komunikativna, dobro raspoložena, veoma društvena.

KAO DEVOJČICA, ŽELELA SAM DA BUDEM... frizerka. Volela sam da češljam ljude. Obično devojčice hoće da budu glumice i pevačice, ja sam htela da budem frizerka! Sećam se da je kao mali moj brat od ujaka imao živu želju da bude kočijaš, a kao odrastao svirao je violinu! Nije me ta želja za friziranjem dugo držala. Veoma rano sam sama naučila da čitam i pišem, pa sam glavnu zabavu i razonodu pronalazila u knjigama. Dok su druga deca išla u krevet sa medama i lutkicama, ja sam išla sa knjigom. Volela sam da crtam i slikam i, ono što sam stvarno želela, a nisam ostvarila, jeste **da budem slikarka**. Srednja umetnička škola bila je tada na lošem glasu i na korak od gašenja. Pošto mi je otac bio direktor Udruga građevinara, nagovarao me je da se bavim arhitekturom: – *I tamo se crta!* Kada sam pred upis u srednju školu otišla po lekarsko uverenje, u poliklinici sretnem jednu devojkicu...: – *Šta ćeš da upišeš? – Umetničku. – Jao, pa nisi valjda poludela načisto! Ja tamo idem i...* Ispričala mi je sve

najgore o Umetničkoj školi. Upis je bio sutradan, sedam s tatom u auto i on me pita: – *Gde, onda, idemo? – Ajd' u Građevinsku.* Imala sam na umu arhitekturu. Međutim, kada je trebalo da tokom letnjeg raspusta radimo praksu, jedna drugarica me je pozvala da idem s njom u Dunav-Tisu, gde mi se dopala hidrotehnika. Odustala sam od arhitektonskog odseka i otišla na hidro smer, a nastavila sam da crtam i slikam za svoju dušu...

ODUVEK ME INSPIRIŠE... nešto što prosto naleti u trenutku. Nekad planiraš, pa bude; nekad se izjalovi, pa dođe u svoje vreme. Nepojmljivo mi je da nekome može da bude dosadno! Kada su kompjuteri postali dostupni, to mi je bilo veoma zanimljivo, bez obzira na to što već tada ništa nisam mogla rukama da uradim. Kada je **Tanja Lazor**, sada **Obradović**, pisala projekat Resursnog centra za osobe sa invaliditetom u okviru *Ekumenske humanitarne organizacije*, došla je u kontakt sa firmom Lajftul, koja se bavi prilagođavanjem računarske tehnike osobama sa invaliditetom. Rekla mi je: – *Ljiljo, ima nešto i za tebe! Možeš trepavicama da upravljaš računarom!* Ubrzo sam naučila kako radi računarski miš koji se kontroliše ustima, što i danas koristim. Ranije, pre nego što sam dobila računar, tata mi je bio sekretar i kucao je na mašini tekstove koje sam pisala za list Naš most. **Kada sam se dokopala računara i mogućnosti da sama pišem – niko mi ravan nije bio!** Nezamislivo mi je da budem bez toga.

ZA MENE JE AKTIVIZAM... želja da sebe i svoje okruženje popraviš; da doprineseš da se i ti i ljudi oko tebe bolje osećaju, što je moguće jedino ako su zadovoljni i samostalni, ako se bave stvarima koje vole. **Cilj mi je da ljudi oko mene budu dobro raspoloženi i da sve bude u skladu.**

KAKO SAM POSTALA AKTIVNA U UDRUŽENJIMA...: Godine 1979. otišla sam u bolnicu i do dana današnjeg ne zna se moja tačna dijagnoza, što mi više nije ni bitno. Ranije sam mislila da, ako saznam šta je, moći ću i da se lečim; međutim, išlo je strmoglavno na gore i smučilo mi se da me tretiraju kao nekoga ko je bolestan,

jer se ni pored svega nisam osećala bolesnom – niti se sada osećam tako. Ceo svoj vek sam aktivna. Pored zvaničnog posla, radila sam u Muzičkoj omladini i Zmajevim dečjim igrama, pevala sam u horu – **značajno mi je sve što ima veze sa kulturom** i nikada me nije zadovoljavala samo jedna oblast kojom bih se bavila. Kada sam stekla invaliditet, najteže mi je palo što su prestali da me tretiraju kao ličnost – nemaš više uticaja na sopstveni život, nego si u nekom *trp-nom stanju* – što nisam mogla da podnesem. Spočetka mi je bilo teško da prihvatim kolica. Sećam se da sam čitala nešto i pogledala kroz prozor, a ono napolju sunčano, prelepo – pomislim: – *Bože, Ljiljo, nećeš valjda tako ceo vek, kao u zatvoru!* Pozvala sam sestru: – *Dodi da idemo u šetnju!* – *Kako ćemo?* – pitala je. – *Sešću u kolica.* Tako sam počela da koristim kolica, **jer sam htela da živim normalno u datim okolnostima.**

U novinama sam pročitala da je osnovano Društvo multipla skleroze Vojvodine, a pošto je to bila jedna od opcija kojom su objašnjavali moje stanje, odlučila sam da se priključim i da vidim šta se tamo zbiva. Kada sam otišla na okupljanje... čapraz-divan, jedni kukaju uz kafu, drugi ih teše. **Naravno da mi se nije dopalo, pa sam rešila da popravim situaciju.** Počela sam da organizujem književne i muzičke večeri, predavanja, odlaske na izlete, ture upoznavanja sopstvenog grada, hodočašća, glumačka gostovanja i posete pozorištu... Bila sam zadužena za kulturne sadržaje Društva i to je postala moja vodeća preokupacija. Počela sam da organizujem događaje jednom nedeljno, ali svi su zakukali: – *Jao, previše je!* Smanjila sam na jednom u dve nedelje i držala sam taj kontinuitet nekoliko godina. Onda se 2000. godine osnovalo Savetovalište *Živeti uspravno*, čija mi se priča činila zanimljivom. Kada su me pozvali, **pokazalo se da su tamo ljudi koji slično misle kao ja.** Priključila sam im se i radila kao i pre, jer kultura me oduvek zanimala i time volim da se bavim. Jedno vreme sam u okviru Centra *Živeti uspravno* vodila muzičke radionice u dnevnom boravku Udruženja građana za cerebralnu i dečju paralizu *Sunce*. U *Multis*, gradsko udruženje obolelih od multipla skleroze, više nisam odlazila jer se razvijalo u pravcu koji me nije interesovao.

Nedostak asistencije bio je moj stalni problem – uskakali su mama i tata, sestra – dok se nije udala, kasnije i sestričine, neki moji prijatelji... ali sve je to nedovoljno, jer imam stopostotni invaliditet i potrebna mi je dvadesetčetvoročasovna asistencija. Svojevremeno sam imala volontere iz *Ekumenske humanitarne organizacije*, što mi je mnogo značilo, jer više nisam bila potpuno zavisna od familije i prijatelja. Mada sam je na određeni način već koristila, tek tu sam se u stvari upoznala sa **pojmom personalne asistencije** i uvidela njen značaj. Tad počinje borba za pokretanje servisa personalne asistencije, gde sam se takođe angažovala. Kada se Hendikep Internešnal, francuska humanitarna organizacija koja je finansirala Savetovalište, povukla – nas nekoliko osnovalo je Centar *Živeti uspravno*. **Spočetka se Centar razvijao u našim sobama i glavama**, prostor je postepeno obezbeđen. Projekat personalne asistencija kao servis pisala je **Milica Mima Ružičić Novković** (2008), a nešto kasnije moja funkcija bila je da organizujem taj servis i obezbeđujem nedostajući novac. Finansijski problemi s asistencijom bivali su sve izraženiji i do skoro potpunog prekida došlo je novembra 2014. godine. Rad se nastavlja 2015, traje i sada, ali u bitno smanjenom obimu. Nedostatak asistencije je kao kućni pritvor, jedva da se zadovolji biološki minimum. Iz tog razloga manje sam aktivna.

NAJVIŠE SAM PONOSNA NA... svoje bavljenje raznovrsnim oblastima, na porodicu i prijatelje. **Za mene je krajnje normalno što sam aktivna i angažovana. Da kažem da sam ponosna na to, bilo bi glupo, jer to mi je potreba.** Najcrnje bi mi bilo ako bi mi neko zabranio da nešto radim!

OD SVIH MOJIH OSOBINA, ZA USPEH JE IPAK PRESUDNA... volja. Neki kažu da je to upornost, ali suština je da imaš volju da nešto stvoriš, radiš, živiš.

ZA RAZLIKU OD MUŠKARACA, ŽENE SU... za jednak posao manje plaćene. Teško mi pada poprilična neravnopravnost žena i muškaraca, što je stvar patrijarhalnog nasleđa i vaspitanja. Smeta-

lo mi je to, kao uostalom, svaka vrsta nepravde s kojom bih morala nekako da se nosim. Osećala sam se uvek pozvanom da nekoga od nečeg branim. S obzirom na to da je moja struka bila muška, stalno sam morala da se dokazujem i da se izborim da me tretiraju makar jednako. Kada sam se zaposlila, povremeno sam išla i na teren, gde sam imala *dvostruki hendikep: em sam žensko, em mlada!* Bila sam okružena ljudima od kojih je svako mogao da mi bude otac ili deda. **Šta god da im kažem, ode u vazduh – niko me ne čuje dok ne počnem da psujem.** Kad pokušam uljudno, ignorišu me; kad se razderem i naredim uz psovku, to naiđe na odobravanje: – *Jao, pa ti si naš čovek! Kaži, šta treba!* Nikada to nisam razumela, mada sam našla zajednički jezik sa radnicima i prihvatili su me.

Po nekoj statistici, u Društvu multiple skleroze Vojvodine je preko 60% žena, i to mlađih, a predsednik je, naravno, bio – muškarac. **Odmah sam počela da im kvarim posao!** Organizovalo se gradsko udruženje, gde su žene na rukovodećim pozicijama, jer sam jednostavno samo njih predlagala, a ostali su to prihvatili jer im je odgovaralo. Još dok sam radila govorili su mi: – *Jao, ti si feministkinja!* **Mislim da nisam, samo želim da ljudi budu ravnopravni.** Biologija je jedno, ali svako treba da prihvati svoj deo odgovornosti. Nisam nikada imala potrebu da negde budem *glavna*, nemam tih ambicija – samo želim ravnopravnost u međuljudskim odnosima, partnerstvu, organizacijama, bilo gde.

NAJUSPEŠNIJU SARADNJU OSTVARIVALA SAM SA... kulturnim organizacijama i muzičarima, sa kojima imam najbolju komunikaciju. Što više ljudi učestvuje u nečemu, to je teže. Onaj ko je pokretač mora da bude spreman da nađe ljude koji misle isto i voljni su da rade. Ako si organizator, moraš da znaš ko šta voli da radi i da tako поделиš posao. **To je kao sviranje na instrumentu** – treba uskladiti rad, tako da ljudi rade sa zadovoljstvom. U timskom radu je važno održati dobro raspoloženje i usmerenost ka istom cilju. Moraš pronaći dobru ekipu, zadovoljne ljude. Udruženja osoba sa invaliditetom razočaravaju me, jer tamo zna da bude toliko statičnosti i za-

visti, što je deprimirajuće. Deljenje po dijagnozama toliko je blesavo i besmisleno – nas je prosečno 10% stanovništva. **Ako bi se 10% stanovništva okrenulo ka jednom cilju, sve bi bilo dostupnije i brže – ne mogu da shvatim kako to nikome ne padne na pamet.**

U NAREDNOJ GODINI REŠENA SAM DA... grad počne da budžetski finansira personalnu asistenciju. U Novom Sadu je po nekoj proceni oko četrdesetoro potencijalnih korisnika. Asistencija je namenjena pre svega ljudima koji su aktivni, ljudima koji su prestali da *izigravaju bolesnike i malu decu*, onima koji su voljni da rade ili školuju se. Personalna asistencija mi je primarna želja i cilj. Zakonski, svi uslovi ispunjeni su odavno. Šef kabineta gradonačelnika prošle godine rekao mi je da sam izvršila *okupaciju Gradske kuće*, a razlog je bio da se izborim da se novac za plate personalnim asistentima što pre uplati, jer su je čekali pola godine. Toliko ljudi znam kojima je vapijuće potrebna asistencija, a stalno smo u nekim jalovim obećanjima. Sigurna sam da, kada bi više organizacija napravilo zajednički pritisak, bilo bi daleko više uspeha.

VOLELA BIH DA OStanem Zapamćena... kao dobar čovek; neko ko je doprineo i u čijem se prisustvu okolina dobro osećala.

TATJANA STOJŠIĆ PETKOVIĆ:

Poverenje u druge podržava veru u mene

PSIHOLOŠKINJA I SMEH JOGA LIDERKA

AKTIVISTKINJA ZA PRAVA OSOBA SA INVALIDITETOM

VODITELJKA **PSIHOLOŠKIH RADIONICA** I ČASOVA **SMEH JOGE**
U ORGANIZACIJI *IZ KRUGA – VOJVODINA I*
UDRUŽENJU VERA, LJUBAV, NADA

JEDNA OD OSNIVAČICA CENTRA *ŽIVETI USPRAVNO*

TRI NAJVAŽNIJE STVARI O MENI: Žena sam. Obožavam svoj posao. Volim svoju decu, muža, prirodu... i sve životinje.

KAO DEVOJČICA, ŽELELA SAM DA BUDEM... pa, recimo **doktorica**. Kao veoma mala bila sam doktorica u svim mogućim igrama. Obožavala sam da, kad se neko povredi u igri, ja uskočim i pomognem, da previjam rane i da dajem savete za izlecenje. Negde u periodu kada sam imala dvanaest – trinaest godina, donela sam ničim izazvanu odluku da budem psihološkinja. Ne sećam se da sam u to vreme upoznala nekog psihologa, čitala neku knjigu o tome, niti gledala film koji bi podstakao tu ideju. Do današnjeg dana, ta ideja je deo mene. Oduvek su me privlačile pomažuće profesije i pitanje zdravlja u širem aspektu. Jedino s blagajnom nikada nisam volela da se bakćem, ni kao mala a ni sada.

ODUVEK ME INSPIRIŠU... međuljudski odnosi, jer su nepredvidivi. Nemoguće je sa sigurnošću predvideti kako će teći komunikacija među ljudima, ko će koga voleti ili neće. Koliko god da poznajete nekoga, nepredvidiva mesta ostaju. Inspiriše me **radost, kao unutrašnje svojstvo nas samih**, a ne kao nešto što dolazi spolja. **Osmeh**, naravno, kao vidljiva manifestacije radosti. Inspiriše me ljubav prema životinjama i biljkama.

ZA MENE JE AKTIVIZAM... balans između želja, snova i realnih mogućnosti. Da bi aktivizam imao efekta, potrebno je da držimo **visoko postavljene ciljeve**, a da ujedno imamo **čvrsto uporište u realnosti** i da budemo opskrbljeni tolerancijom. U svetu gde je agresija odobrena, aktivizam ima konotaciju *borbe*. Ne podnosim tu reč! **Aktivizam nije borba, nego zalaganje, mogućnost podrške, spajanje.** Aktivizam unutar pokreta osoba sa invaliditetom umnogome je razjedinjen, usredsređen na prepreke i nedostatke – kao da jedni drugima *zabadamo prste u oči*. **Potrebni su nam aktivisti koji su tolerantni.** Tolerancija nije nedostatak autentičnog stava, niti manjak samopoštovanja, **tolerancija je širina**. Uplašena sam kada je u pitanju aktivizam na polju obrazovanja, jer sve više slušamo o tome kako inkluzija *nije dobra*. Niko u stvari ne uviđa kako je upravo inkluzija pokazala koliko je dece sa invaliditetom, tu oko nas.

KAKO SAM POČELA DA RADIM U UDRUŽENJIMA...: Vreme studija pamtim kao prilično ružan i težak period u svom životu, jer sam nekako bila prepuštena sama sebi i nedostajala mi je grupna dinamika na koju sam navikla u školi. U to vreme, bilo mi je teško da tražim podršku i pomoć, bilo da su u pitanju arhitektonske barijere ili nešto drugo. Na fakultetu sam upoznala **Atilu Besedeša**, studenta novinarstva obolelog od paraplegije koji je već bio u aktivizmu. On me je bukvalno *saletao* na fakultetu, očekujući da se angažujem. Uz Atilu sam se susrela sa obiljem literature o osobama sa invaliditetom. U isto vreme upoznala sam **Miroslava Homu i Zlatka Mujevića**, mlade aktivne momke sa paraplegijom, koji su pokušali da me uključe u *Udruženje paraplegičara*. Ali, osim nekog neformalnog druženja i

sportskih aktivnosti, nije mi se dopalo kako Udruženje funkcioniše. Često konzumiranje alkohola, malverzacije (vidljive i nevidljive) i konflikti na sastancima – nisam htela da budem deo toga. Svoj prvi angažman pronašla sam u časopisu Saveza paraplegičara Vojvodine ***Naš put***, gde sam progovorila na temu seksualnosti.

Kada sam počela da radim u **Domu Veternik**, zanemarila sam tu vrsu angažovanja, ali par godina posle zapazili su me predstavnici francuske humanitarne organizacije ***Handicap International*** i predložili mi da počnem da vodim radionice sa osobama sa invaliditetom. Prošla sam obuku za radioničarski način rada i – doslovno mi se ostvario životni san! Imala sam maksimalnu slobodu u organizaciji radionica, često sam putovala – jer smo radili seriju seminara po Srbiji – a radne izveštaje su drugi pisali. Moje radionice zapravo su bile uvod u takozvani *fundraising* (prikupljanje i upravljanje sredstavima), jer sredstva sama po sebi ne znače mnogo, ako osoba koja vodi neku organizaciju ima nedostatak samopouzdanja. Prepoznata je potreba za psihološkom podrškom i osnaživanjem lidera među osobama sa invaliditetom. Na radionicama smo kroz psihološke igre obrađivali teme prihvatanja sebe i upoznavanja drugih; u suštini je to bio rad na razvoju tolerancije. Takođe sam vodila letnje škole za mlade ljude sa invaliditetom, u cilju podrške da nastave svoje obrazovanje. Spočetka smo radili sa srednjoškolcima i brucošima, a kasnije sa mladim ljudima koji su aktivni, ali nisu na liderskim pozicijama u organizacijama. Uopšteno govoreći, u to vreme **gotovo da nije bilo mladih ljudi u organizacijama i udruženjima osoba sa invaliditetom.**

Posle godinu i po dana mog radioničarskog angažmana, pokrenut je projekat osnivanja savetovališta za psiho-socijalnu podršku osobama sa invaliditetom. Videli su me kao osobu koja bi takvo savetovalište mogla da vodi u Novom Sadu. Opet sam imala slobodu da okupim tim koji će pohađati obuku **Instituta za mentalno zdravlje u Beogradu** i još neke programe nevladinih organizacija (**Grupa Most** je bila uključena, kao i **484**). Nakon te jednogodišnje edukacije **postala sam prva predsednica Savetovališta** (kasnije Centra) *Živeti uspravno* u Novom Sadu. Bilo je pet

takvih savetovališa u Srbiji: Beograd, Zaječar, Novi Pazar, Valjevo i Novi Sad. Tako sam počela da se aktivno bavim osobama sa invaliditetom.

NAJVIŠE SAM PONOSNA NA... letnje škole koje sam vodila, na rad u Domu Veternik, na radionice smeha koje uspevam da radim sa osobama sa invaliditetom. **Ponosna sam na to što sam članica hora ISON, iako nemam sluha.** Zatim na vreme provedeno u Šajkašu, gde sam se upoznala sa pričom o terapijskom jahanju. Naravno, ponosna sam na svoju porodicu u globalu.

OD SVIH MOJIH OSOBINA, ZA USPEH JE IPAK PRESUDNO... to što **verujem ljudima.** Verujem da će ljudi na poverenje uzvratiti poverenjem. Naravno da sam se opekla nekoliko puta u životu, ali to nije narušilo moju veru u ljude. Užasava me nepoverljivost i mentalni film u kome su se svi *urotili* da budu *protiv*. Ne verujem u borbu ni rivalstvo, niti verujem da se išta dobro *odvija pod prisilom*. Verujem u zajedništvo i njegov lagan i prirodan tok. **To poverenje u druge ljude podržava veru u mene samu.**

ZA RAZLIKU OD MUŠKARACA, ŽENE U UDRUŽENJIMA OSOBA SA INVALIDITETOM...: mahom su **neuočljive, vredno rade iz senke i retko kad su na predsedavajućim pozicijama.** Možda su u organizacijama osoba sa multiple sklerozom žene aktivnije i dominantnije, jer, naprosto, žene češće obolevaju od multiple skleroze. Udruženja osoba sa paraplegijom pretežno su *muška*. To je slika tradicionalnih udruženja, dok su u nevladinom sektoru žene sa invaliditetom aktivnije, vidljive su kao osnivačice i liderke sopstvenih organizacija. Suštinski je problem što **država ne prepoznaje žene sa invaliditetom** kao kategoriju kojoj je potrebna dodatna vrsta podrške – ne samo po pitanju materinstva – nego generalno, na pitanjima nasilja i odnosa u porodici, školovanja i odvajanja od kuće, samostalnog života.

**NAJUSPEŠNIJU SARADNJU OSTVARIVALA SAM SA... Oli-
verom Radovanović,** učiteljicom smeh joge, koja mi je svojevreme-

no bila i personalna asistentkinja. Pozitivan uticaj na mene je imao sociolog **Gradimir Zajić** koji je, radeći u *Handicap International*, prepoznao kako mi je za najbolje rezultate neophodna sloboda u kreativnosti. Tim u Centru *Živeti uspravno* bio je veoma inspirativan i značajan za mene: **Maja Šajfar (Radojčević), Božana Injac, Tanja Lazor, Zdenka Bjelanović, Katarina Drobac, Miško Šekularac**. Jako mnogo smo uradili zajedno i lako smo prepoznavali šta je čija uloga – što je ključno za efikasnost jednog tima. Sada veoma uspešno sarađujem sa **Miodragom Mišom Blizancem** i **Majom Dunović** koji vode hor *ISON*, kao i sa **Svjetlanom Timotić** koja vodi organizaciju ...*IZ KRUGA – VOJVODINA*. Nadam se da i oni misle da uspešno sarađuju sa mnom.

U NAREDNOJ GODINI REŠENA SAM DA... privučem više sredstava za ostvarenje svojih snova, da nastavim sa radionicama koje vodim i da doprinesem ostvarivanju veće pristupačnosti kada su u pitanju arhitektonske i socijalne barijere prema osobama sa invaliditetom i prema životinjama. Želja mi je da ne prestanem da verujem da je promena moguća.

VOLELA BIH DA OSTANEM ZAPAMĆENA... po osmehu i po mojoj deci koju taj osmeh usrećuje.

SVJETLANA TIMOTIĆ:

Nisam deo sistema

PROFESORKA SRPSKE KNJIŽEVNOSTI

IZVRŠNA DIREKTORKA ORGANIZACIJE ZA PODRŠKU
ŽENAMA S INVALIDITETOM ...IZ KRUGA – VOJVODINA

TRI NAJVAŽNIJE STVARI O MENI: duhovitost, tolerantnost, aikido.

KAO DEVOJČICA, ŽELELA SAM DA BUDEM... učiteljica – često sam u igri pravila *svoju* školu – ili **advokatica**, ali ništa od toga. Kada sam upisala Pravno-birotehničku školu u Sarajevu, pokazalo se da prava nisu za mene, nego su me drugi, zbog mog *dugačkog jezika*, vidjeli kao advokaticu. Tokom školovanja sam shvatila da nisam ni za rad u prosvjeti. Možda bih bila dobra u tome, ali moje profesionalno opredeljenje otišlo je na drugu stranu. U prosvjetnom radu ne bih mogla da iznađem rezultat za koji bih se zalagala, niti imam povjerenja u sadašnji obrazovni sistem. Dok sam studirala i radila praksu, nisam bila angažovana u pokretu i imala sam sasvim drugačije stavove o zapošljavanju i radu osoba sa invaliditetom, tako da sam se pitala da li bih to i fizički mogla. Kada sam ušla u aktivističku priču, htjela sam da ostanem u njoj i nisam osjećala da treba da se vraćam na struku. **Poziv je nešto što se iznutra osjeća.** Da sam osjetila da je moj poziv zaista u prosvjeti, bila bih u tome. *Poremećen sistem vrijednosti*, niti bilo šta drugo, ne bi bio dovoljan razlog da odustanem od svog osnovnog poziva. Jednostavno sam pratila unutrašnji osjećaj, čime se inače ru-

kovodim, a ne samo logikom. **Od tog osjećaja nikada ne odustajem.**

ODUVEK ME INSPIRIŠE... potreba da nešto promjenim. Inspiracija dolazi iznutra, a **postoji u meni ta sklonost da budem podrška drugim ljudima**, koja se ispoljavala na različite načine. U posljednje vrijeme često se sjetim svoje profesorice marksizma iz srednje škole. Kada sam joj rekla da želim da se bavim socijalnim radom, pitala me je: – *Da se stalno baviš problemima drugih ljudi? Šta će ti to!?* Na časovima srpskohrvatskog sam se uvijek isticala, tako da je studiranje književnosti imalo svoj smisao. Nakon studija, vratila sam se na bavljenje socijalnim pitanjima, ali ko zna kakva bih bila da sam to zaista studirala. Ovako je moje bavljenje socijalnim temama drugačije nego što je to slučaj u centrima za socijalni rad.

ZA MENE JE AKTIVIZAM... put do promjene koju treba ostvariti. Svako od nas vidi neku promjenu iza koje stoji cijelim svojim bićem, a aktivizam je način da se ona postigne. Taj put mi je jasan, ali da bismo do nečeg došli, neminovno je da se i sami prilagođavamo i mijenjamo. **Aktivizam je davanje sebe**, dijeljenje i razumijevanje. Kad jednom uđeš u aktivističku priču, više ne razmišljaš o tome šta je u njoj *aktivističko*, nego ideš ka tome i radiš. Možda u tom slučaju aktivizam preraste u nešto drugo – u poslovnost. Ako zbog svojih fizičkih teškoća ne mogu uvijek da izađem na ulicu, protestujem i budem aktivna u tom smislu – mogu da iznađem neke svoje načine. **Nisam deo sistema**, to je važno za mene.

KAKO SAM POČELA DA RADIM U UDRUŽENJIMA I KAKO JE OSNOVANA ORGANIZACIJA ...IZ KRUGA – VOJVODINA... Pola svog života provela sam u Sarajevu, gdje sam sebi govorila: – *Ti si "normalna"!* Završila sam redovnu školu (kako osnovnu, tako i srednju) i moje okruženje činile su osobe bez invaliditeta, a osobe sa invaliditetom sretala sam samo na banjanskim liječenjima. Kada su u pitanju beneficije koje su osobe sa invaliditetom ostvarivale, **bila sam izričita da meni to ne treba**. Jasno je u meni provejavao stav da živim „normalan“ život i da se *ne razlikujem od drugih „normalnih“*

ljudi – što u stvari dovodi u pitanje koliko sam prihvatila sebe i svoj život sa invaliditetom. Živjeli smo uobičajenim životom i niko u mojoj porodici nije insistirao da se učlanim u udruženje, jer mi je školovanje išlo lako – nikada me nisu odbili pri upisu – pa nije bilo potrebe za podrškom udruženja. Bili smo stava da *možemo sve sami*. Dolaskom u Novi Sad našla sam se u posebnoj situaciji – više nisam u rodnom gradu u kome mogu sve. Ali ni tada ne razmišljam o udruženjima i organizacijama, niti me posebno interesuju. Bila sam okupirana drugim stvarima: roditelji su mi u Sarajevu, rat traje, srećna sam što nastavljam studije, živim u domu i imam toliko toga da nadoknadim. Sjećam se da je Milica Mima Ružičić jednom poslala moju tadašnju docimerku da me pozove u Udruženje studenata sa hendikepom (kako se tada zvalo današnje Udruženje studenata sa invaliditetom). Udruženje je bilo na počecima i valjda je bilo u redu pozvati sve za koje znaš, da se angažuju. **Moja prva reakcija bio je otpor:** – *Neka vas, meni to ne treba*. Nije to bio radikalni otpor, u stvari sam se zainteresovala da sa distance pratim šta se dešava u Udruženju. Imala sam sreću da se konačno upoznam sa radom udruženja koje nije tradicionalno, nego nevladina organizacija. Kad sam ustanovila da rad u udruženjima koja okupljaju osobe sa invaliditetom ne mora da se svodi na jadikovanje i prikupljanje pomoći, raspršilo se sve ono što me je odbijalo. **U trenutku kad sam osjetila da sebe treba i mogu da dam, ušla sam u Udruženje. Nije toliko ni bilo bitno da li smo osobe sa invaliditetom ili ne, nego da radimo za ideju, za ostvarivanje važnih promjena u zajednici.** U Udruženju studenata nisam bila vodeća, ali sam se pozicionirala, bila sam neko ko održava kancelariju u funkciji, zadužena za organizaciona pitanja. Rad u Udruženju omogućio mi je i da se upoznam sa literaturom, osnovnim definicijama, modelima i terminologijom invalidnosti. Ono što mi je posebno privlačilo pažnju u biblioteci, bile su dve brošure koje je objavio **Centar za samostalni život**, a govorile su **o dvostrukoj diskriminaciji žena sa invaliditetom i pomalo o seksualnosti**. Sve više me je okupirala ta **veza ženskog i invalidnosti**, o čemu se vrlo rijetko govorilo. U kontekstu same struke, bio mi je važan jezik invalidnosti, a sve to unelo je novu dimenziju u moje bavljanje književnim djelima. **Sve ono o čemu ranije nisam razmišljala, počelo je da se osvetljava.** Ali,

suština mog interesovanja bile su žene sa invaliditetom. Ispred Centra *Živeti uspravno*, učestvovala sam na seminaru koji je organizovala **Lepojka Čarević Mitanovska**. Njena ideja je bila da napravi mrežu organizacija koje će se baviti pitanjima nasilja nad ženama i pružanjem podrške putem SOS telefona. U okviru Centra za takav rad nije bilo mogućnosti, pa sam se prihvatila osnivanja nove organizacije. Nekako je jedna mogućnost vodila u drugu i, bez preskakanja koraka, došla sam do onoga u čemu zaista mogu da dam sebe. Marta 2007. godine osnovana je Organizacija ... *IZ KRUGA – VOJVODINA* – to je bilo upravo ono što hoću i što još uvijek traje...

NAJVIŠE SAM PONOSNA NA... izbore ljudi sa kojima sam radila. U protekloj deceniji mnoge su žene prošle kroz Organizaciju, u svakom trenutku svaka je imala određenu ulogu i **svaka je bila važna.** Uvijek sam imala osjećaj da sam sa *pravim* ženama, umijela sam da biram saradnice. Veoma sam ponosna što uopšte postoji organizacija koja se bavi tako važnim pitanjima i ponosna sam na vrijednosti iza kojih Organizacija stoji.

OD SVIH MOJIH OSOBINA, ZA USPEH JE IPAK PRESUDNA... tolerancija i strpljivost. Mogu da razumijem zašto se nešto dešava – sviđalo se to meni ili ne – bez ishitrene osude. Iako se možda nekad čini da imam pogrešnu procjenu, mogu da dam vremena svakoj situaciji, umjesto da konačne sudove donosim odmah. Kada je ova organizacija u pitanju, išlo se korak po korak, nikada nisam smatrala da po svaku cijenu moramo biti negdje odmah sad. Postojala je određena dinamika. U najtežim trenucima znali smo da budemo strpljivi. Pre osnivanja ...*IZ KRUGA – VOJVODINA*, bila sam u dve organizacije koje su već imale neki kredibilitet i u kojima smo imali sve: tehničku opremu, kontakte, tim. A onda je trebalo krenuti od nule, od tačke u kojoj nemaš baš ništa! Nije lako naviknuti sebe na tu situaciju. Bez obzira na prethodno iskustvo, zalaganja i ulaganja, opet si na početku. **Strpljivost i postupnost odvele su nas tu gdje jesmo. Kroz sve te procese, učili smo o sebi i mijenjali se na bolje.**

ZA RAZLIKU OD MUŠKARACA, ŽENE SA INVALIDITETOM...

Iskusila sam da me mnogo puta pitaju: – ***Kakve sad žene? Kao da to neko uopšte razlikuje!*** Cilj mi je da nauče da razlikuju i da se više ne pravi pitanje oko toga šta je tu drugačije. Između *biti žena sa invaliditetom* i *biti muškarac sa invaliditetom* postoji jasna razlika. Pri osnivanju organizacije, nešto u meni je to znalo, ali sam tek kroz dalji rad osvjestila da je u pitanju **raspodjela moći**. Nisam u samom startu bila toliko zrela, niti mi je bilo jasno da organizacija teži feminističkim principima. Znala sam da su ženska pitanja moje vodeće interesovanje, mada se u osnivačkoj dokumentaciji to možda ni ne vidi. **U stvaranju jedne ženske organizacije prva podrška bio je muškarac, Marko Mirković**, koji je kroz sve to učio o feminizmu. Situacija je stvarno posebna. Tradicionalna udruženja već imaju ustaljen sistem, podržavaju se, imaju članstvo, imaju istorijat. Ženska organizacija odstupa od te tradicije. Uvijek je bio problem kako tu temu, koja jeste važna, predstaviti da je i drugi vide kao takvu. Organizacija **...IZ KRUGA – VOJVODINA** je u potpunosti orijentisana ka ženama sa invaliditetom i sve usluge namjenjene su ženama. **Muškarci sa invaliditetom svoju priliku imaju u svim udruženjima, tako da je jasno zašto smo isključive**. Samo su pravna pomoć i info centar, silom prilika, otvoreni za sve i to je jedini kompromis. Jačanjem organizacije, usluge su sve više usmjeravane ka ženama.

NAJUSPEŠNIJU SARADNJU OSTVARIVALA SAM SA... ženskim organizacijama. Samim tim što smo ušle u ženski pokret, osjećaju se **solidarnost i usmjerenost ka istom cilju**, njeguju se principi iza kojih stojim. Zato su nam važna partnerstva i članstva u **Mreži SOS Vojvodina i Mreži žena protiv nasilja**.

U NAREDNOJ GODINI REŠENA SAM DA... Portal o invalidnosti postane još prepoznatljiviji medij. Kroz ove intervjuje i bilježenje dijelova istorije o aktivističkom doprinosu žena s invaliditetom, voljela bih da uvidimo kako je naša **snaga u povezivanju i jedinstvu**. Važno je da se zna šta radimo, da smo aktivne članice ovog društva i da doprinosimo ovom gradu na različite načine. U narednoj godini to

bi moglo da bude još vidljivije i **zajednica može da računa na nas.**

**VOLELA BIH DA OSTANEM ZAPAMĆENA PO... Ono po čemu
ćete me pamtiti tek će da se desi!**

DRAGANA GVOZDENOVIĆ:

Kap čovečanstva

EKONOMSKA TEHNIČARKA

OSNIVAČICA I KOORDINATORKA ZA OSOBE SA INVALIDITETOM
UDRUŽENJA GRAĐANA KAP

ČLANICA UDRUŽENJA GRAĐANA ZA CEREBRALNU I DEČIJU
PARALIZU JUŽNOBAČKOG OKRUGA SUNCE, NOVI SAD

AKTIVNA U KANCELARIJI ZA MLADE, TEMERIN

TRI NAJVAŽNIJE STVARI O MENI: Kao Kalimero, **uvek jurim pravdu**, gde god da sam. Smetaju mi površnost i loše ophođenje prema ljudima, ne podnosim kad se čovek zanemaruje i gura u stranu – tad sam spremna i da se pobijem, naročito za druge, ne samo za sebe. Pravda na prvom mestu! U prethodne 33 godine večitó imam problema sa zdravljem, mladost sam provela u bolnicama i banjama. Mada ne volim o sebi da pričam, niti da se hvalim, rekla bih da sam borac. **Rođena sam u pogrešnom telu, ali se borim** sa ovim u kom sam. Uvek se šalim – zapravo, i nije to šala – da je trebalo da budem muško, jer nemam baš mnogo ženskih osobina.

KAO DEVOJČICA, ŽELELA SAM DA BUDEM...: vaspitačica, jer volim decu. Dugo me držala ta ideja, pa i dan-danas volim da radim sa decom. Moja prijateljica ima u kući vrtić i često znam da odem kod nje i angažujem se oko dece. Dovoljno je ako samo sedim i posmatram ih – sa decom ne može biti dosadno. Želja mi je bila da završim Srednju tekstilnu školu i da potom u Zagrebu upišem fakultet

za modne kreatore. Ali, roditeljima se nije svidela ta ideja: – *Nemoj u tekstilnu, tamo je prašina, a ti si bolesna...* Preusmerili su me na ekonomsku školu, koju danas zovem *višom uzaludnom*. Ne zameram im, svaki roditelj, šta god da radi, čini to iz najbolje namere. U poslednje vreme sve više me privlači radioničarski rad. U više navrata vodila sam radionice na teme bontona i razumevanja invalidnosti, što me zaista ispunjava. Sva iskustva koja sam stekla u novosadskim udruženjima htela bih da prenesem u Temerin. Sarađujem sa Lokalom inkluzivnom mrežom Temerina i tema ličnog pratioca deteta je sve više aktuelna. U tom kontekstu, volela bih da radim sa roditeljima dece s invaliditetom. Roditelji iz sopstvenog straha prezaštićuju decu, ne shvatajući da ih moraju pustiti – na obostranu dobrobit. Eto, opet se vraćam na rad sa decom i za decu.

ODUVEK ME INSPIRIŠE... muzika, film i kreativni rad. Filmovi *Front of the class*, *Freedom writers*, *Templ Grandin* me posebno fascinira. Pesma *What a Wonderful World*. Ručni radovi i dekoracija: dekupaž, slikanje na staklu, rad sa perlama, izrada nakita, razne vrste pletenja...

ZA MENE AKTIVIZAM ZNAČI... promenu. Ne mora to da bude promena iz korena, nego poboljšanje. **Akcija koja ostavlja neki trag.**

KAKO SAM SE ANGAŽOVALA U UDRUŽENJIMA... Sve do 2002. godine nisam ni znala da postoje organizacije za osobe sa invaliditetom. Te godine menjala sam protezu levog kuka i umislila sam da ću posle toga moći da vozim bicikl. Na rehabilitaciji su mi terapeutkinje rekle da sa veštačkim kukom to nije moguće i – pala sam u depresiju. Ne znam uopšte ni odakle mi ta ideja sa biciklom, niti zašto mi je to tada bilo važno... Uglavnom, ispostavilo se da je neposredno pre mene, na istom mestu na rehabilitaciji bila **Tatjana Stojšić Petković**. Tanja uvek širi pozitivu i neku drugačiju priču o osobama sa invaliditetom. Moja terapeutkinja se setila kako joj je Tanja pričala o Centru *Živeti uspravno* i uputila me da odem tamo, što sam i učinila. Tamo sam upoznala Tanju, koja će me kasnije odvesti u tadašnje Udruženje studenata sa hendikepom. Sećam se da sam dežurala ceo junski rok, dok su studenti polagali

ispite. Te 2002. godine učestvovala sam na letnjem kampu u Bečeju, koji je organizovan uz podršku francuske organizacije *Handicap International*. Tada sam prvi put došla do informacija o pravima osoba sa invaliditetom, o modelima invalidnosti, terminologiji. Godinu-dve kasnije pohađala sam niz edukativnih radionica u Resursnom centru za osobe sa invaliditetom Ekumenske humanitarne organizacije: kursevi engleskog, radionice asertivnog treninga, ručni radovi. Vremenom sam se uključila u organizacione poslove, rad sa drugim korisnicima, pisanje članaka za *Novi Linker*. U Temerinu je svojevremeno postojalo Udruženje za inkluziju osoba sa invaliditetom, koje je osnovala majka dve devojčice sa invaliditetom, ali kako se ta porodica kasnije preselila u Novi Sad, udruženje je prestalo s radom. Videla sam upražnjen prostor i sa prijateljicom Tatjanom Srdić, koja je psihološkinja, odlučila da osnujem novu organizaciju. Osnovale smo **Udruženje građana Kap** koje postoji već šest godina i bavi se ljudskim pravima i humanitarnim projektima. Naziv udruženja je moja ideja, po pesmi Dobriše Cesarića:

SLAP

*Teče i teče, teče jedan slap;
Što u njem znači moja mala kap?*

*Gle, jedna duga u vodi se stvara,
I sja i dršće u hiljadu šara.*

*Taj san u slapu da bi mogo sjati,
I moja kaplja pomaže ga tkati.*

*Tiho, o tiho govori mi jesen
Tiho, o tiho govori mi jesen:
Šuštanjem lišća i šapatom kiše.*

*Al zima srcu govori još tiše.
I kada sniježi, a spušta se tama,
U pahuljama tišina je sama*

*Teče i teče, teče jedan slap / Što u njem znači moja mala kap? Osobe sa invaliditetom su jedna kap čovečanstva. Kap ne radi samo sa osobama s invaliditetom, nego organizujemo inkluzivne programe: vodimo kreativno-edukativne radionice za decu i mlade i kulturne manifestacije, u saradnji sa Kreativno-afirmativnom organizacijom Parnas deo smo filmskog karavana Festivala **Uhvati sa mnom ovaj dan**. Sećam se da su mi svojevremeno nakon projekcije filmova deca iz publike objasnila inkluziju: – Sa nama u razredu je jedna devojčica koja nam ne da da joj pomognemo!*

NAJVIŠE SAM PONOSNA NA... sinove svog brata i njihove uspehe. Stariji je učestvovao u Dečjoj dramskoj radionici *Cvrčak* u predstavi *Lepota različitosti*, na temu inkluzivnog obrazovanja.

OD SVIH MOJIH OSOBINA, ZA USPEH JE IPAK PRESUDNA... upornost. Lakše mi je da guram, nego da odustajem. Na jednoj od rehabilitacija terapeut mi je rekao: – *Ne smeš da skačeš, ne smeš da klečiš, ne smeš... – Smem ja i da pužem, i da klečim i da skačem!* – rekla sam stojeći u razboju, dok sam vežbala hodanje. – *Znaš kako je kad si na rok koncertu? Digneš ruke u vazduh i skačeš!*

Ne živim po pravilima, jer nisu ispravna. *Ne smeš ovo ili ono, moraš ovako...* Nije tačno! Dok ne probaš, ne znaš. **Uporno odbijam tuđa pravila.**

ZA RAZLIKU OD MUŠKARACA, ŽENE... imaju duži put do toaleta. Sa veštačkim kukovima ne mogu da se penjem na wc šolju, niti da je gađam iz aviona, nego uvek moram da sednem na wc šolju – bilo kakvu i bilo gde. Ne mogu to da radim u prirodi... Da sam muško, sve bi to bilo jednostavnije.

NAJUSPEŠNIJU SARADNJU OSTVARIVALA SAM SA... **Tatjanom Srđić**, kolegicom s kojom sam osnovala Udruženje *Kap*. Sa Anđelkom Samardžić i svim volonterima iz Resursnog centra; sa Tatjanom Stojić Petković, koja me je uvela u pokret; sa Nemanjom

Obradovićem iz Centra za kreativno okupljanje; sa Aleksandrom Malinovićem i Markom Torbicom iz Kancelarije za mlade opštine Temerin.

U NAREDNOJ GODINI REŠENA SAM DA... živim iz dana u dan, ne idem daleko s planovima. Verujem da je pametnije živeti tako, pa šta ti dan donese, nego praviti planove koji se izjalove. Možda zvuči praznoverno, ali sa mnom je sada tako. Čekam da mi prođe ovo lečenje, ne razmišljam ni o čemu drugom. Ne razmišljam ni o tome mnogo, najrađe bih se kao medved zavukla u neku pećinu i prespavala taj period.

VOLELA BIH DA OSTANEM ZAPAMĆENA PO... pletenim korpama i drugim kreativnim radovima, po stvarima koje pravim. Niti umem, niti volim da govorim o sebi; nerado se ističem... Sve što radim, drugi ljudi to vide bolje i drugačije nego ja.

ALEKSANDRA PANOVIĆ:

Ne moram da budem pilot da bih letela

DIPLOMIRANA EKONOMISTKINJA

SEKRETARKA UDRUŽENJA DISTROFIČARA JUŽNOBAČKOG
OKRUGA I PREDSEDNICA SAVEZA DISTROFIČARA VOJVODINE

**TRI NAJVAŽNIJE STVARI O MENI SU: vedrina, optimizam i os-
meh** – najčešće me po tome prepoznaju.

KAO DEVOJČICA, ŽELELA SAM DA BUDEM... pilot. *Želela sam da letim.* Htela sam da upišem Srednju vazduhoplovnu školu u Vršcu, ali roditelji mi to nisu dozvoljavali. Upisala sam gimnaziju – koju nisam želela – pa sam posle prešla u ekonomsku, jer su mi tamo bile sve drugarice. Prvo su me preusmerili roditelji, a onda sam otišla za društvom. Bilo je još tih promašaja... Studirala sam prava, da bih na trećoj godini shvatila kako to nije za mene. Onda sam prešla na ekonomiju i diplomirala sa svojom generacijom. U principu se i sada bavim ekonomijom, jer posao sekretara zahteva budžetiranje i projektno finansiranje organizacije. U međuvremenu sam shvatila da **možeš leteti i kao putnik, ne moraš da voziš avion.**

ODUVEK ME INSPIRIŠE... želja za istaživanjem i za nečim novim. **Radoznalost.** Svaki dan je prilika da se otkrije nešto novo, kako u sebi, tako i u okolini. Svaki dan donosi iskustvo koje ranije nismo imali. Šta sam danas otkrila? Da se sve može stići i postići, čak i

kada baš ne žuriš mnogo. Obaveze se daleko brže završavaju uz mir i staloženost.

ZA MENE JE AKTIVIZAM... pomoći drugima da ne prolaze kroz teškoće koje si ti sam prošao. Učiniti to uz sva raspoloživa moguća sredstva, u najvećoj meri oslanjajući se na sopstveno iskustvo.

PRVI PUT DOŠLA SAM U UDRUŽENJE... dok sam bila zaposlena pri vojsci Jugoslavije, a bila mi je potrebna overa knjižice za povlašćenu vožnju za osobe s invaliditetom. Ispostavilo se da je Udruženje godinu dana bilo bez sekretara, a s obzirom na to sa sam imala adekvatno obrazovanje, ponuđeno mi je to mesto. **Tada sam se prvi put susrela sa osobama sa invaliditetom, iako imam urođeni invaliditet** i u šestoj godini mi je uspostavljena zvanična dijagnoza – spinalna mišićna atrofija ili SMA TIP3. **Lekari su predviđali da ću već u pubertetu biti u invalidskim kolicima. Jedno je učiti iz knjiga, a sasvim drugo živeti s tim** i držati pozitivne misli u glavi. Roditelji su me još kao dete učlanili u udruženje, ali nikada nisam imala potrebe za nekom vrstom pomoći pri školovanju (bila sam vukovac), niti sam išla na organizovana letovanja (jer mi je majka iz Makarske, gde sam provodila raspuste). Tek nakon završenog fakulteta i pet godina radnog staža pri vojsci i u knjigovodstvu privatne firme, počinje moj angažman u Udruženju. Počela sam kao koordinatorka projekta koji smo 1999. godine pokrenuli sa organizacijom *Save the Children*. Istraživali smo trenutno stanje u obrazovanju, sa posebnim akcentom na diskriminisanu grupu: decu s invaliditetom i romsku decu.

NAJVIŠE SAM PONOSNA NA... to što sam se ostvarila kao majka i kao roditelj. To je moj najveći ponos i najveći životni uspeh.

OD SVIH MOJIH OSOBINA, ZA USPEH JE IPAK PRESUDAN... optimizam. Nikada ne vidim crno, nego iza svega vidim nešto pozitivno i **uvek vidim izlaz.** To je veština koja se stiče – radom na sebi, sazrevanjem unutar sebe, **produhovljavanjem same sebe.** Verovatno

je uticaj mojih roditelja doprineo da budem takva, dali su mi osnovu koju sam vremenom nadograđivala.

ZA RAZLIKU OD MUŠKARACA, ŽENE U NAŠEM UDRUŽENJU... daju inicijativu. Mi smo jači pol koji vuče muškarce za sobom, a oni su uglavnom navikli da sve dobiju na tacni. U Udruženju je više muškaraca, jer se genetske neuro-mišićne bolesti kod njih češće javljaju. Udruženje nije rodno orijentisano, suštinski sve zavisi od aktivizma samih članova, njihove pokretljivosti i senzibiliteta: da li žele da učestvuju u projektima, ili da samo budu pasivni primaoci pomoći. S obzirom na to da su na rukovodećim položajima generalno muškarci, dešavalo se da mi kao ženi bude lakše da u ime Udruženja izdejsstvujem neke odluke kod finansijera i donatora. Seksipilnost deluje!

NAJUSPEŠNIJU SARADNJU OSTVARIVALA SAM SA... većinom organizacija na lokalnom nivou. Devet reprezentativnih organizacija čini Koordinacioni odbor organizacija osoba sa invaliditetom grada Novog Sada, među kojima je i Udruženje distrofičara. Godine 2005. napravili smo protest i izborili se za uvećanu tuđu negu i pomoć, za uvoz automobila i za beneficije prilikom registracije automobila. I dan-danas je to zaostavština iz 2005, iako je 2011. u Zakon o socijalnoj zaštiti ušlo regulisanje uvećanog dodatka za tuđu negu i pomoć, samo je prepisan novčani iznos iz 2005. godine. **Josip Vlček i Homa Miroslav** iz Udruženja paraplegičara i kvadriplegičara su inicijatori te akcije, a ostale organizacije su se priključile. Bila je to veoma efikasna timska saradnja.

U NAREDNOJ GODINI REŠENA SAM DA POSTIGNEM... Iskreno rečeno, malo već posustajem, entuzijazam i energija su manji u odnosu na moje početke kada sam verovala da nešto može da se promeni u ovoj državi. Ali, **sve je to kao borba sa vetrenjačama.** Taman pomislim da se nešto pokrenulo, dođe do izbora i promene političkih partija, pa **treba sve nanovo, ispočetka.** Posle toliko godina u pokretu za prava osoba s invaliditetom, polako gubim snagu

i posustajem, dosta mi je da uvek iznova pričam isto različitim ljudima koji se partijski i bez ikakvog znanja postavljaju na različite pozicije. **Taman kada se nečemu nauče, budu smenjeni.** Možda će mlađe snage moći ovo da nastave... Ipak, ne mogu reći da se ništa nije promenilo za sve ove godine: 2006. godine smo dobili *Pravilnik o medicinsko tehničkim pomagalima*; a 2008. godine *Pravilnik o produženoj rehabilitaciji*. Ali je problem što te pravilnike prekrajaju stručnjaci koji ne samo da ne žive taj život, nego nemaju nikakvog **realnog dodira sa iskustvom** invaliditeta.

VOLELA BIH DA OSTANEM ZAPAMĆENA PO... delima i utabanim stazama koje godinama unazad pokušavam da prokrčim kroz organizaciju letnjih kampova za decu s invaliditetom. Naše najmlađe članove učimo kako da se bore i da žive dostojanstveno bez obzira na sve. Svaki radni dan započnem i završim misleći na tu decu. Od 2000. godine, kada sam kao studentkinja učestvovala na letnjem kampu francuske organizacije *Handicap International*, imam tu ideju da prvo roditelje treba ohrabriti i osnažiti da ne krive sebe, nego da izvedu svoju decu na pravi put. Do sada sam organizovala četrnaest takvih kampova i **svake godine kažem da neću više, jer sve je teže prikupiti sredstva, a onda to opet uradim.** Nadam se da ću u tome istrajati – da olakšam put drugima...

MARIJA VREBALOV:

Volim život

DIZAJNERKA ZA UNUTRAŠNJI DIZAJN PO
PRINCIPIMA FENG ŠUIJA

ODBORNICA SKUPŠTINE GRADA NOVOG SADA, U SAVETU
ZA OSOBE SA INVALIDITETOM DEMOKRATSKE STRANKE
[NESTRANAČKO LICE, TREĆI MANDAT]

TRI NAJVAŽNIJE STVARI O MENI: **Mama** sam sedamnaestogodišnje Dunje. **Volim život.** Verujem da svako radi **najbolje što može** u datom trenutku.

KAO DEVOJČICA, ŽELELA SAM DA BUDEM... **spikerka na televiziji.** Pamtim jednu igru u kojoj sam se pretvarala da sam spikerka koja čita najvažnije vesti iz zaštite životne sredine, ekologije i prirode – što mi je uvek bilo interesantno. Kako je vreme prolazilo, sve više sam razmišljala o medicini i genetici, ali se i to promenilo. Životne okolnosti otvarale su mi nove i nove prilike, interesovanja su mi se širila u raznim pravcima. Nakon saobraćajne nezgode, počela sam više pažnje da posvećujem okruženju i pitanju *kako se gde osećam*. Prvenstveno sam počela da razmišljam o tome kako da organizujem i uredim svoj životni prostor, tako da bude maksimalno funkcionalan, a da istovremeno zadovoljava moje estetske kriterijume. Upisala sam **Njujorški institut za umetnost i dizajn** i ozbiljno se posvetila dizajnu.

ODUVEK ME INSPIRIŠU... **dobri ljudi i osmeh ničim izazvan.**

AKTIVIZAM ZA MENE ZNAČI... da svoja iskustva i znanja iz određene oblasti promovišem kroz razne oblike kontakata sa drugim ljudima i da kroz takvo delovanje omogućim drugima da na jednostavan način poboljšaju kvalitet svog života. **Iskustvo samo po sebi nekada nije dovoljno, ali ono je neophodno da bi se određeno znanje sprovelo u funkciju.** Jedna lepa izreka kaže da je **znanje bez iskustva puka glasila.** Aktivizam je zapravo jedna vrsta društveno aktivnog rada koji doprinosi podizanju svesti, poboljšanju životnih uslova i unapređenju kvaliteta života.

KAKO JE POČEO MOJ ANGAŽMAN U SKUPŠTINI...: Godine 2007. krenula sam u Kulturni centar Novog Sada, na jedan od filmova koji se prikazivao u okviru Festivala ***Uхвати sa mnom ovaj dan.*** Kada sam stigla, pokazalo se da ne mogu da uđem u salu za projekcije. Neki dobri momci ponudili su se da pomognu: – *Ima stepenik unutra, ali mi ćemo vas nositi! Stavićemo neke daske i... Nas dvojica ćemo vas preneti.* Pomislila sam: – *Ne dolazi u obzir da me bilo ko nosi, jer to nije način...!* Zanimao me je taj film, ali **ako je prostor nepristupačan, ja tamo nisam dobrodošla.** Ne osećam se dobro da me neko zajedno sa kolicima podiže i nosi – jedan, dva, pet ili koliko god stepenika. Naravno, zahvalila sam se na ljubaznosti i spremnosti da učine sve što je bilo do njih i – otišla sam. Kasnije sam u jednom neobaveznom razgovoru uz kafu sa prijateljima, koji su tada bili na funkcijama u Demokratskoj stranci, ispričala taj događaj. Jedan od prijatelja me je upitao da li bih htela da se angažujem u okviru **Saveta za osobe sa invaliditetom u Demokratskoj stranci.** Tada je to bila jedina stranka u Srbiji koja se bavila pitanjem invalidnosti i koja je zastupala važnost te teme u svojoj programskoj politici. Tražila sam da prvo pročitam više o tome: – *Šta uopšte mislite i želite da radite u oblasti invalidnosti? Ako se to uklapa u moju sliku, prihvaću predlog, pod uslovom da ne moram da budem članica stranke, niti da na bilo koji način promovišem ideje s kojima nisam saglasna.* Kada sam pročitala program Demokratske stranke, bila sam **potpuno oduševljena svesnošću o tome da invalidnost nije samo pitanje osoba sa invaliditetom, nego pitanje ljudskih prava i pitanje svih nas.** Bilo

mi je jasno koliko je važno da svako ko može svojim doprinosom nešto da promeni – zaista to i uradi. Odatle je sve počelo... Sazvali smo konferenciju za novinare, gde sam govorila o institucionalnoj nepristupačnosti koja je tada bila sveprisutna. U gradu je trebalo veoma mnogo da se radi i mene je zapravo **inspirisao taj ogroman prostor za rad**. U prvom mandatu (2008 – 2012) bila sam na funkciji zamenice predsednika Skupštine grada, a u naredna dva odbornica na listi Demokratske stranke, kao nestranačko lice. **Vrlo je teško kroz politički angažman menjati svest**, jer političari rade ono što im se kaže, a aktivisti i udruženja ono što je najvažnije za kvalitet života građana. Uvek je pitanje koliko političari uz sebe imaju stručnih kadrova za određene oblasti. Tu važi ona čuvena: – **Ništa o nama bez nas!** Naravno da je najbolje da osobe s invaliditetom same ukazuju na to šta im je važno za unapređenje životnih uslova. To je daleko praktičnije nego da neko ko to apsolutno ne razume, niti ima to iskustvo, zamišlja šta bi mu dobro došlo, ako bi imao neki oblik invaliditeta.

NAJVIŠE SAM PONOSNA NA... to što dobro pamtim sliku grada Novog Sada iz 2007. godine i kad se vratim na nju, vidim ogromnu razliku. Sve što je rađeno u periodu od 2008. do 2012, pa i kasnije, nekako je počelo da se ustrojava – **počeli smo da mislimo na drugačiji način**. Ogromne stvari su urađene: donet je Zakon o socijalnoj zaštiti, zatim Zakon o zabrani diskriminacije osoba sa invaliditetom, urađena je **Strategija pristupačnosti Grada 2012 – 2018**. Postavljen je *kostur* koji se nadalje može nadograđivati i unapređivati. Zadovoljna sam što sam imala udela u svemu tome.

OD SVIH MOJIH OSOBINA, ZA USPEH JE IPAK PRESUDNA... postojanost i utemeljenost u tome da radim za dobrobit svih. Postojanost u svesti da će ono što postignem za druge, sigurno biti dobro za mene. I obrnuto.

ZA RAZLIKU OD MUŠKARACA, ŽENE SU... daleko manje politički aktivne, kako na gradskom, tako i na pokrajinskom i republičkom nivou, iako je Zakon obavezujući i trebalo bi da na svim

listama bude barem trećina žena. Kada se prave izborne liste, stranke su u obavezi da poštuju Zakon, i u Demokratskoj stranci jeste prisutna ta trećina – ne samo ove godine, nego i pre četiri i pre osam godina – na svim nivoima. Lično mi je veoma važna činjenica da to nije samo deklarativno zalaganje, nego je zaista tako u praksi. U Srbiji je sve *body language*, vrednuje se kako izgledate i koliko ste sređeni, a onda vam kažu: – *Vama je lako, samo kad se doterate, sve ide!* **To je seksizam.** Definitivno da prava žena i muškaraca nisu ista, iako je Ustavom i Zakonom određeno da smo ravnopravni. Teško mi je da napravim analizu da li sam negde bolje ili gore prolazila zato što sam žena ili korisnica kolica. Ta višestruka manjinska pojava – **biti žena sa invaliditetom koja je politički angažovana – mahom izaziva čuđenje**, nekad divljenje ili visoko uvažavanje. Ljudi često budu na distanci iz osećaja sopstvene neadekvatnosti da razgovaraju sa nekim ko ima vidljivi invaliditet. Ali, ako napravite prvi korak i potom dopustite da se susret spontano odvija, ako se ne uvredite zato što neko nije siguran da li treba nešto da vam pripomogne, ako ste otvoreni – ljudi će se opustiti. Nemam iskustvo diskriminacije – ni pozitivne diskriminacije – otkako sam korisnica kolica, ali realno sagledavajući situaciju, Srbija je daleko od rodne ravnopravnosti.

NAJUSPEŠNIJU SARADNJU OSTVARIVALA SAM SA... Centrom *Živeti uspravno* i Organizacijom **...IZ KRUGA – VOJVODINA**. To su udruženja sa fantastično razvijenom svešću i **mehanizmima kako da se važne teme implementiraju u društvene tokove**. Definitivno su to udruženja koja su radila projekte od društvenog značaja, projekte koji imaju širu primenu od nekog kratkog lokalnog informisanja stanovništva ili kratkoročne edukacije koja posle nikome ne koristi.

U NAREDNOJ GODINI REŠENA SAM DA... se više posvetim svom dizajnerskom poslu, koji je u ovom trenutku kreativniji od političkog angažmana. Što se tiče posla u Skupštini i aktivizma unutar Demokratske stranke, sačuvaću tu postojanost i veru da to što radim nije samo za mene, moju zgradu ili lokalitet, nego za opštu dobrobit. Ideja mi je da se vrednosti koje su zaboravljene ili *izgubljene* u

prevodu nekako vrate, **da doprinesem da se vera vrati onima koji su je izgubili.** Neke stvari su se možda usporile, tako da ću da potpomognem da se ponovo pokrenu i ubrzaju. Gde god mogu, želim da budem korisno angažovana i da ostanem aktivna. Konkretni cilj na planu političkog angažmana mi je teško da definišem, jer nisam stranačko lice i nemam tu vrstu ingerencija u okviru stranke, ali delovanjem kroz Savet za osobe sa invaliditetom u DS-u i u Skupštini grada verujem da ću moći da utičem na podizanje svesti **o potrebama pristupačnosti u svim aspektima života, za sve ljude podjednako.**

VOLELA BIH DA OSTANEM ZAPAMĆENA PO... međusobnom uvažavanju, bilo da je to u skupštinskim klupama, susretima na ulici ili na nekim događajima. Volela bih da ostane taj utisak **da smo se dobro osećali jedni sa drugima.** Taj osećaj da smo uviđavni jedni prema drugima, da se uzajamno podržavamo i poštujemo, zapravo je zaboravljena vrednost.

MILESA MILINKOVIĆ:

Loši uslovi podstiču promenu

MASTER RODNIH STUDIJA I DIPLOMIRANA PEDAGOŠKINJA

PREDSEDNICA

KREATIVNO-AFIRMATIVNE ORGANIZACIJE *PARNAS*,

DIREKTORKA FILMSKOG FESTIVALA

UHVATI SA MNOM OVAJ DAN / UHVATI FILM

TRI NAJVAŽNIJE STVARI O MENI: Poistovećujem se sa svim što radim, najviše sa **Filmskim festivalom *Uhvati sa mnom ovaj dan / Uhvati film***. Nesuđena sam doktorka rodni studija. Volim da mislim o sebi da sam **aktivistkinja u svakom smislu**.

KAO DEVOJČICA, ŽELELA SAM DA BUDEM... lekarka. Mislim da sve osobe sa invaliditetom manje-više imaju tu fazu da hoće da budu lekari, verovatno zbog medicinskog modela invalidnosti.

ODUVEK ME INSPIRIŠU... knjige i loši uslovi, jer podstiču promenu. Prva knjiga koja me je pokrenula na istraživanje i učenje bila je *Džejn Ejr* – o svestranoj ženi koja je toliko toga znala. Imam utisak da do početka fakulteta nisam uopšte znala da učim, sve se svodilo na puko usvajanje podataka koji se lako zaborave. *Džejn Ejr* me je inspirisala na pravo saznavanje i obrazovanje. Loši socijalni i porodični uslovi podsticali su me da nešto preduzmem povodom toga. Stan u kome sam živela u Užicu bio je okružen visokim brdima, zbog čega sam se osećala zarobljenom. Istovremeno je u meni rasla **potreba za prostranstvom**, koje ću godinama kasnije naći u Vojvodini.

Vojvodinu sam prvi put videla na pragu svoje osamnaeste i – odmah je postala sinonim prostranstva, jačajući moju želju da odem iz Užica.

AKTIVIZAM ZA MENE ZNAČI... živeti život tako da na svakom koraku uradiš sve što možeš da doprineseš, poboljšaš, promeniš nešto. **Ne samo za sebe, nego imajući u vidu druge**, koji možda nemaju resursa da reaguju. Što bi rekao **Gandi: *Budi promena koju želiš da vidiš u svetu.***

PRVI PUT DOŠLA SAM U UDRUŽENJE... kada sam završila srednju školu i otišla da se raspitam da li mogu da mi pomognu da nađem posao. U Udruženju distrofičara u Užicu rekli su mi da ne mogu, ali su me uputili na neke od svojih aktivnosti. Sedela sam tu i slušala. Godine 2000. učestvovala sam na seminaru osnaživanja žena s invaliditetom ***Možeš i ti*** koji je vodila Organizacija **...IZ KRUGA** – Beograd, gde sam, između ostalog, prošla i obuku za vođenje radionica. **Posle tog seminara više nisam bila ista.** Prevazišla sam onu povučenu i ćutljivu sebe, koja izbegava da pregovara sa drugima, jer: *mene neće razumeti.* Aktivirala sam se i ubrzo počela da vodim radionice za mlade ljude koje sam upoznala na izletima, jer tradicionalna udruženja samo to rade – organizuju izlete. Okupila sam mlad tim, sa idejom da zaista obiđemo članove udruženja koji su **postojali samo na papiru, bez stvarnog uvida u uslove u kojima žive.** Bila je to moja prva aktivistička akcija, koja je pokrenula mlade u užičkom udruženju. Posle toga napisala sam još jedan projekat koji je realizovan u mom odsustvu, jer sam upisala fakultet i preselila se u Novi Sad. Još ranije sam na jednom od seminara u Novom Sadu srela **Milicu Mimu Ružičić Novković**, sećam se kako mi je pokazivala studentski grad: – *Ovde ti je menza, tamo su fakulteti...* ***Kad dođeš ovde da studiraš, bićeš predsednica Udruženja studenata sa invaliditetom!*** Kao da mi je predodredila tu ulogu, a i sama sam bila puna želje da se angažujem i da nešto promenim. Uključila sam se u sve aktivnosti u koje sam mogla da se uključim, još pre nego što su počela predavanja na fakultetu. Ne vidim da su studenti danas motivisani, niti radoznali u meri u kojoj sam ja bila. Možda zato jer im sve dolazi

isuviše lako...? Nakon sedmogodišnje pauze između srednje škole i fakulteta, početak studija doživela sam kao sedmicu na lotou! Ubrzo sam postala sekretarka *Udruženja studenata s invaliditetom*, a potom i predsednica.

NAJVIŠE SAM PONOSNA NA... šta drugo, nego na Filmski festival *Uhvati film!* Za vreme mog mandata u *Udruženju studenata*, otvoren je studio za snimanje zvučne literature. Ideja je nastala na jednoj od obuka za pisanje projekata, a ja sam je sa još jednom koleginicom uobličila u projekat. Kada smo kroz filmske festivale došli do izvesnih uvida, započeli smo projekat *Umetnost ruši zidove* (2010). Bio je to prvi projekat gde su osobe s invaliditetom dobile mogućnost da nauče kako se pravi film. Na tromesečnoj obuci ovladali su osnovama filmskog jezika i produkcijom. Kao rezultat, do sada je snimljeno sedamnaest filmova na teme invalidnosti, roda, seksualnosti. **Ponosna sam što su ljudi kroz filmske radionice osnaženi i u nekim drugim segmentima.** Ponosna sam i na svoj autorski dokumentarac *Trenutak radost*, o majkama sa invaliditetom, za koji se nadam da će uskoro biti emitovan i na televiziji. Na ličnom planu sam ponosna što sam se jedno vreme bavila **trbušnim plesom**, koji veoma volim. Da bih se u to upustila, trebalo je da prevaziđem sopstveni strah i predrasude. Uvidevši koliko ples može da bude blagotvoran na planu podizanja samopouzdanja, osmislila sam projekta *Ja sam za ples*, da to učinim dostupnim i drugim ženama.

OD SVIH MOJIH OSOBINA, ZA USPEH JE IPAK PRESUDNO... to što sam odgovornija za druge nego za sebe – što možda uopšte nije dobra osobina! Iza toga je neko uverenje o poslanstvu, kao da sam Mojsije, spasiteljka neke vrste. Sećam se da sam još u studentskoj menzi primetila da jedem kao da na tanjiru iscertavam *put* ili *prolaz*. Uvek sam spontano zastupala druge i oduvek imam zvanje *drvenog advokata*. Verovatno je baš to presudno kod mene, jer **ne mogu da kažem da sam ambiciozna**. Nikada mi nije bio cilj da završim fakultet da bih stekla titulu, postala *neko i nešto*. Postdiplomske studije upisala sam da bih se bavila ženama sa invaliditetom na teori-

jskom nivou, jer to neko treba da radi! **Logičnije je da to preuzmem na sebe, nego da čekam** da se neko drugi time pozabavi. Nema tu ličnih aspiracija, stopila sam se s tom misijom i živim to iskustvo.

ZA RAZLIKU OD MUŠKARACA, ŽENE U UDRUŽENJIMA OSOBA SA INVALIDITETOM... rintaju, izvan rukovodećih pozicija i bez lovorika za zasluge. To je moj utisak o tradicionalnim udruženjima. **Snaga pokreta za prava osoba sa invaliditetom u stvari je ženska snaga.** Jake netradicionalne organizacije danas osnivaju, vode i u njima rade pretežno žene. Ako treba da nabrojim muškarce sa invaliditetom koji su nosioci stvarnih promena, osim Damjana Tatića ne znam nijednog. Činjenica je da **žene vuku promene – bilo da je to vidljivo ili ne.** S druge strane, događa se da žene imaju stvarnu, čak i monopolističku moć, ali onda nemaju senzibilitet za pitanja žena s invaliditetom ili alternativne načine rada. Neke stvari bi trebalo radikalno preseći i reći: *više se ne bavimo humanitarnim radom, izletima, druženjima samo između sebe...* Teško je suočiti se sa članovima koji su naviknuti na određenu vrstu *zastupanja* (ako to tako možemo nazvati). Da se ja pitam, ukinula bih tradicionalna udruženja. **Da li je važnije napraviti uslove u kojima sama mogu negde da odem, ili u nedogled trošiti resurse da neko drugi ide umesto mene?** Tradicionalna udruženja čine nam medveđe usluge, a ljudi koji bi mogli da budu nosioci promena ne dospevaju na rukovodeće pozicije.

NAJUSPEŠNIJU SARADNJU OSTVARIVALA SAM SA... Udrugom *Spirit* iz Rijeke sa kojom *Parnas* zajedno realizuje Festival *Uhvati film*. Preko Filmskog karavana koji organizujemo u raznim gradovima umrežavamo se sa drugim organizacijama. Ostvarili smo dobru saradnju sa ***Kreativnom radionicom*** iz Kraljeva koja je osmislila i performans na temu pristupačnosti, a plan je bio da zajedno samo realizujemo karavan filmova o ženama s invaliditetom. Ostvarila sam saradnju sa ženama iz **Organizacije *Partner*** koja vodi filmski festival osoba sa invaliditetom u Banja Luci. Počele smo da sarađujemo onlajn i kada smo se ove godine prvi put uživo srele, činilo se da smo još juče zajedno pile kafu i da se već dugo znamo. Takve saradnje su mi

najdraže – kada radimo na istom cilju koji nas onda zbližava i na nekim ličnim planovima.

Organizacije koje su bile ključne za moj lični razvoj i aktivističko stasavanje svakako su ... *IZ KRUGA – Beograd i Udruženje studenata sa invaliditetom.*

U NAREDNOJ GODINI REŠENA SAM DA POSTIGNEM... teško je reći, jer uopšte nemam ciljeva, niti sam ambiciozna. **Sve je trenutak inspiracije: suočim se sa nekim problemom, za koji mi onda klikne rešenje. Na tome se zasniva moj rad, pre nego na nekom detaljnom planiranju.** Ono što već dugo vremena unazad želim da zaživi je **Oliva**. To je sajt koji sam pokrenula sa idejom da okupim žene sa invaliditetom – baš one žene koje nemaju uticaja u tradicionalnim udruženjima – sa kojima bih napravila platformu grupne podrške, jedno sigurno mesto gde žene mogu da podele svoje lične priče. Ideja mi je da ta inicijativa žena sa invaliditetom postoji i kao realno udruženje koje radi na osnaživanju, jer velik broj žena ne zna kako se uopšte pišu projekti, niti kako da koriste vordpres. **Oliva** je u stagnaciji, jer mislim da mi treba podrška za takav poduhvat, nemam uticajna poznanstva, niti sam u krugu ljudi koji su politički aktivni. Faktor lenjosti takođe čini svoje, čak i kada su u pitanju projekti koje volimo.

VOLELA BIH DA Ostanem zapamćena po... uspešnom filmskom festivalu, koji je stekao renome kakav ima *Cinema City*. Barem dok ne počnem da se identifikujem sa *Olivom*. **Ja sam neko ko prikuplja i istražuje različite alatke kojima se može menjati sve(st).**

GORDANA MIKOVIĆ MUČIBABIĆ:

Odustajanje mi nikada nije opcija

GRAFIČKA DIZAJNERKA

ČLANICA ORGANIZACIJE GLUVIH NOVI SAD, STRELJAČKOG
KLUBA *STRELAC* I ČLANICA UPRAVNOG ODBORA SPORTSKOG
SAVEZA GLUVIH SRBIJE

TRI NAJVAŽNIJE STVARI O MENI: Imam supruga i dvoje dece i živim za svoju porodicu. Bavim se **streljaštvom**. Radim kao grafička dizajnerka (programerka-saradnica), na grafičkim programima i mobilnim aplikacijama.

KAO DEVOJČICA, ŽELELA SAM DA BUDEM... **Indijanka.** Često sam nosila indijanske kostime i obožavala sam šatore – ne znam koliko dugo je to trajalo. Kasnije, dok sam još živela u Nemačkoj, želela sam da budem učiteljica, jer sam umela veoma lepo da crtam i da pišem. Kada sam došla u Srbiju, bilo mi je teško da pratim nastavu, jer nisam dobro znala jezik ni ćirilično pismo. Kada sam naučila srpski, mislila sam da ću se baviti prevodjenjem sa nemačkog na srpski i obrnuto. Jedan period posle uopšte nisam razmišljala o tome čime ću se baviti u budućnosti, samo sam htela da završim osnovnu školu. Pred upis u srednju školu, imala sam ideju da budem arhitekta, ali nije bilo mesta na tom smeru, pa su mi predložili da se školujem za pogonskog tehničara sloga (fotoslagača). Posle srednje škole završila sam Grafičko inženjerstvo na Višoj tehničkoj školi, što je i opredelilo moje

profesionalno zanimanje. Nakon završene škole, nekoliko narednih godina radila sam u privatnim štamparijama, sve do porođaja. Nekoliko godina kasnije zaposlila sam se u IT sektoru. **Uporno i stalno učim, kako bih mogla da pratim inovativne tehnološke procese koji se iz dana u dan menjaju.**

ODUVEK ME INSPIRIŠE... **sport**, kao put na kome iskazujem svoje sposobnosti. To što sam gluva osoba nije nešto što me *unižava*, naprotiv – motiviše me da budem još bolja. Htela sam da se borim sa čujućima, jer sam svesna da gluve osobe mogu da se bave svim delatnostima, bez ikakvih ograničenja. U nekoliko navrata sam se bavila tenisom (četiri godine, sa prekidima). Kada sam krenula na ples, instruktor nije hteo da me prihvati zato što sam gluva i ograničio je moje bavljenje plesom na mesec dana. Kada je istekao taj prvi mesec, ostao je zapanjen: – ***Kako to uspevaš, ako ne čuješ?*** – pitao je. Hteo je da nastavim, ali sada sam ja odlučila da odem. Ranije nisam uopšte razmišljala o takmičenjima, nego me je neki *čarobni splet okolnosti* poslao na prvo sportsko takmičenje. Pre četrnaest godina jedna prijateljica me je zamolila da dođem u strelšte. – ***Šta to uopšte znači?*** – pitala sam je. – ***Ne sviđa mi se streljaštvo!*** **Nisam uopšte htela da dotaknem pušku.** – ***Fali nam jedna žena u ekipi*** – rekla mi je – ***da bismo se takmičile, onako, amaterski; ništa strašno.*** Ipak sam prihvatila da probam i – dopalo mi se! Kada smo otišle na takmičenje, bila sam najbolja. Posle toga sam nastavila da odlazim na strelšte i da vežbam sama. Moj klupski drug, **Željko Antolović**, koji je trenirao i takmičio se sa mnom, završio je trenersku školu da bi radio sa mnom – što mi je mnogo pomoglo. On je neko u kome pronalazim pouzdanu podršku i uz koga sam naučila da poštujem sportska pravila. Ne samo da je pomogao meni, nego i celoj našoj reprezentaciji, a kao predsednik Sportskog saveza gluvih Srbije – doprineo je svim gluvim sportistima naše zemlje.

ZA MENE JE SPORTSKI AKTIVIZAM... **pravi podvig – stalno nastojanje da istraješ i da svaki put dostigneš stepenicu više, bez pomišljanja na predaju.** Odustajanje mi nikad nije opcija – uvek treba gurati dalje.

U UDRUŽENJE SAM PRVI PUT DOŠLA... sa četrnaest godina, kada sam počela da se bavim pantomimom za festivale gluvih osoba. Tu sam upoznala druge gluve ljude i savladala znakovni jezik za koji ranije nisam znala. Dopada mi se što imam prijatelje i u svetu čujućih i u svetu gluvih. U udruženju sam se par godina bavila i folklorom, a pantomimom punih četrnaest godina i svake godine smo putovali na neko takmičenje. Poslednjih godina nisam aktivna u udruženjima gluvih, jer me deca, treninzi i posao potpuno okupiraju i nemam vremena za dodatne aktivnosti.

NAJVIŠE SAM PONOSNA NA... svoju decu, ona su mi na prvom mestu. Onda medalje, naravno.

OD SVIH MOJIH OSOBINA, ZA USPEH JE IPAK PRESUDNA... smirenost. Imam mnogo strpljenja i uvek dajem sve od sebe. Nisam svađalica, uglavnom sam mirna – toliko da ponekad delujem stidljivo.

ZA RAZLIKU OD MUŠKARACA, ŽENE... nisu dovoljno prodorne. U Organizaciji gluvih mnogo je više muškaraca i oni nisu otvoreni za predloge koji dolaze od strane žena; **uopšte nisu otvoreni za ženske glasove.** Neke žene imaju inicijativu, ali nije ih dovoljno, neke se plaše neuspeha; neke imaju potencijala, ali se ne upuštaju u akciju. Bilo bi dobro kada bi žene bile prodornije, umesto što pristaju na podređen položaj. **Jedina sam žena u Sportskom savezu gluvih,** jer je malo žena koje se aktivno bave sportom. Kao neko ko je usmeren ka sportskoj karijeri, imala sam podršku udruženja – svi su hteli da napredujem i da pokažem **dokle može da stigne žena u sportu.** Lično, nikada nisam osetila da mi je nešto bilo teže zato što sam žena. Trenutno ne mogu da se posvetim tom angažmanu, ali svakako želim da status gluvih sportista bude izjednačen sa statusom čujućih sportista i da gluvi budu aktivniji u sportskim poslovima i menadžmentu.

NAJUSPEŠNIJU SARADNJU OSTVARIVALA SAM SA... ženama iz svoje sportske ekipe, Bojanom Prodanović i Jasminom Rimski. Pored našeg selektora, Željka Antolovića, odličnu saradnju imala sam i

sa **Arankom Binder**, koja je bila trener reprezentacije do 2013. godine – svi smo joj zahvalni za sve što je učinila za nas u tom periodu. **Sportski savez gluvih Srbije** stoji uz nas, podržava nas i podstiče.

U NAREDNOJ GODINI REŠENA SAM DA... odem na Olimpijadu za gluve i imam ambiciju da osvojim medalju ili dve. Isto očekujem i od drugih sportista. U svetu čujućih ne znaju za nas i naše uspehe, što bi trebalo da se promeni. Postoje olimpijci i paraolimpijci, a gluvi sportisti su bili izvan obe te kategorije. (Nismo paraolimpijci, jer nemamo telesni invaliditet.) Ove godine u Švajcarskoj je potpisan Memorandum kojim je status gluvih sportista izjednačen sa statusom paraolimpijaca – dakle, ista pravila Međunarodnog olimpijskog komiteta treba da važe za sve. Ministarstvo za sport i omladinu Srbije još uvek ne obraća pažnju na tu činjenicu.

VOLELA BIH DA OSTANEM ZAPAMĆENA KAO... *opasni snajperista*, kako me zovu u zajednici gluvih. To su ljudi koji su ponosni na mene i moje uspehe, a u šali me pitaju: – *Zašto uvek moraš da se vratiš sa medaljom?* Nije mi ambicija da budem poznata i slavna, važno mi je da sačuvam privatnost, ali i da iskažem svoje sposobnosti.

MILICA MIMA RUŽIČIĆ NOVKOVIĆ:

Verujem životu

MAGISTARKA LINGVISTIČKIH NAUKA

PREDSEDNICA CENTRA ŽIVETI USPRAVNO

TRI NAJVAŽNIJE STVARI O MENI: Aktivistkinja sam. (Već sa trinaest godina inicirala sam osnivanje udruženja protiv pušenja.) Volim da **istražujem**, volim da učim u hodu iz svega što vidim i volim to da delim. **Verujem životu** – što je primarno, sve ostalo proističe iz toga.

KAO DEVOJČICA, ŽELELA SAM DA BUDEM... istraživačica. Kada sam imala osam godina, majka mi je dala svesku i olovku i rekla: – *Piši!* **Oduvek sam umela s rečima.** Pitanje je samo bilo da li ću odabrati književnost ili jezik. Želela sam da upišem engleski, ali kada sam otišla u Karlovce i uvidela da svi mnogo bolje govore engleski nego ja, shvatila sam da treba da se bavim jezikom čiju materiju najbolje poznajem. Znala sam da ću studirati srpski. Čitala sam sve što mi je došlo do ruku. Iako sam polovinu toga zaboravila, koristi mi u odnosima s ljudima, jer mogu da prepoznam fenomen. Kada nađem na arhitektonsku barijeru, ivičnjak visine dvadeset centimetara, jasno iščitavam poruku: – *Tebi ovde nije mesto! Očigledno je da niko nije računao na to da i ti treba ovuda da prolaziš.* Sve te situacije pomogle su da otkrijem čime treba da se bavim. Realno sam sebe uvek zamišljala kao nekoga ko istražuje, čita, uči i predaje. Da bih to mogla da radim, moram da imam osnovne preduslove, a to je – asistencija. Zato sam počela da se bavim personalnom asistencijom: jer je važnija od hleba.

ODUVEK ME INSPIRIŠE... smisao. Kad vidim da iz nečega može da se stvori još nešto, ceo život mogu da provedem na tome. Volim da prevodim, jer to je otkrivanje nečeg novog. Pronašla sam se u istoriji jezika, gde se traga za poreklom reči – što je *kopanje*, arheološki rad. Privlače me **aktivnosti koje traže od mozga da pronalazi i stvara nešto novo – od analize diskursa do ukrštenih reči.**

AKTIVIZAM ZA MENE ZNAČI DA... kad god uočimo da nešto treba da se uradi – to zaista i uradimo, koristeći sve raspoložive informacije i znanje u datom trenutku. Ko god odluči da se bavi aktivizmom, pre svega treba da je fokusiran na informisanje samog sebe. Naučila sam da je iskustvena podrška delotvornija nego stručna. Stručna podrška je postala tržište, što bi trebalo preispitati. U konceptu pomoći, uvek osoba koja pomaže ima veću moć od osobe koja pomoć prima. **Svi problemi vezani za ostvarivanje građanskih prava pripadaju istoj matrici: jedni imaju veću moć u odnosu na druge.** Lično, svaku osobu sagledavam kao sebi ravnopravnu i imam jednaka očekivanja od nje kao od sebe. Verujem da niko ni sa kim ne dođe u kontakt bez razloga. Osvestila sam na sopstvenom iskustvu da osobe sa invaliditetom drugi ljudi mahom doživljavaju *kao živinčad* koju treba namiriti: hrane nas, oblače, kupaju... Ne bih svoje telo menjala ni za šta na svetu! Ali, kada negde hoću da nastupim telesno, doživljavaju me u intelektualnom smislu, kao nekoga kome *glava radi* i obraćaju mi se kao geniju. Tamo gde nastupam glavom – kao naučnica i istraživačica – ljudi se fokusiraju na moje fiziološke potrebe: – *Da li vam treba toalet / hrana / pristupačnost* – čime mi se stalno ukazuje na to da sam drugačija. A ja znam da sam ista! Svi smo različiti, ali imamo prava na jednake mogućnosti.

KAKO SAM SE ANGAŽOVALA U UDRUŽENJIMA... Da bi moje kolege **Milica Bracić** i **Goran Milovac** mogli da budu zajedno, pristala sam na poziv Udruženja za cerebralnu paralizu da idemo na Srebrno jezero. Gorana su na putovanje pozvali iz Udruženja paraplegičara, a da bi i Milica mogla da ide, ponudila se da bude moja asistentkinja. Njih dvoje tek su započinjali vezu i to je bila prilika da

provedu više vremena zajedno. Tih dana bilo mi je strašno! Bila sam na završnoj godini studija, zaljubljena u čoveka koji se više nikada neće pojaviti, u hladovini je mereno četrdeset stepeni i **nekako me svladao silni umor od života**. Otišli smo na Srebrno jezero, gde su mi se dogodile dve važne stvari: inicijalni ulazak u pokret kroz saznanje o tome šta je socijalni pristup invalidnosti i susret sa svojim sadašnjim mužem. Na Srebrnom jezeru prolazili smo obuke psiho-socijalne podrške koju su vodili predstavnici budućeg tima Savetovališta *Živeti uspravno*, uz podršku *Handicap International*. Savetovalište je ubrzo otvoreno i prva predsednica bila je **Tatjana Stojić Petković**. U to vreme još sam živela u studentskom domu i sećam se da su me predstavnici Savetovališta posetili u studentskoj sobi. Trebalo je da se organizuje jedan međunarodni seminar o pravima mladih s invaliditetom i pitali su me da li postoji omladinska organizacija koja bi to potpomogla. Rekla sam: – ***Hajde da je osnujemo!*** Tako je nastalo Udruženje studenata sa hendikepom, gde sam dve godine bila predsednica. Kada je Komisija za demokratiju Američke ambasade raspisala konkurs za male grantove, setila sam se da je Centar imao prvo istraživanje o socijalnoj distanci prema osobama s invaliditetom (2003) i predložila da napravimo kampanju širom Vojvodine. Ideja je bila da predstavimo rezultate istraživanja i da drugim organizacijama približimo standardna pravila Ujedinjenih nacija o izjednačavanju mogućnosti osoba sa invaliditetom. Obišli smo nekoliko gradova, objavljen je *Priručnik o invalidnosti* na svim službenim jezicima u Vojvodini i snimljen film *Kako te vidim*. U međuvremenu je sazvan upravni odbor na kome sam predložena za predsednicu. Od tada sam na čelu Centra, zbog čega mi više i nije toliko drago. Pre deset godina imala sam jasne životne planove: da magistriram, da postanem majka i da servisi personalne asistencije počnu da deluju. Nadala sam se da će moj posao u Centru preuzeti mlađi ljudi. Ali, osim moje magistrature, ostalo se nije realizovalo.

NAJVİŠE SAM PONOSNA NA... to što moja vera u odnosu na život nikada nije promenjena, uprkos svemu što sam preživela, kako onom lepom, tako i manje lepom. O svakom mom danu može

film da se napravi – toliko je sadržaja! Sve što mi se desilo samo je momenat svedočenja o vremenu u kome živimo; sve to ulazi u jedan istorijski kontekst o kome će neki drugi ljudi razgovarati.

OD SVIH MOJIH OSOBINA, ZA USPEH JE IPAK PRESUDNA... upornost i vera u ono što radim. Bilo šta da radim – od pravljenja kolača do prevođenja – verujem u uspešnost toga. Ono što me izluđuje jeste suočavanje sa glupošću. Imam velik stepen tolerancije u odnosu na postupke i razumem zašto ljudi nešto rade ili ne, ali sam u psihološkom smislu, alergična na glupost. Glupost u smislu nedostatka savesti i odgovornosti. U obavezi smo da uradimo nešto da se stvari ne dešavaju onako kako ne treba.

RODNA PITANJA U CENTRU... nikada nisu bila problematična, jer su u kolektivu mahom bile žene. Centar danas broji četrnaest članova, među kojima je devet žena. Kor tim čine žene i dvojica aktivista iz gej pokreta. Iz nekog razloga su se od samog početka u rad Centra uključivale gej osobe – verovatno zbog toga što se u oba slučaja radi o diskriminaciji po fizičkoj osnovi. **Osobe s invaliditetom, LGBT osobe, žene i Romi trpe diskriminaciju na osnovu onoga što je prvi kontakt očima, odnosno, prvi utisak nas stavlja u određenu fioku.** Jedna od vodećih aktivistkinja u pokretu rekla mi je: – *Nemoj to da radiš, ljudi će nas povezati sa LGBT osobama!* – što mi je bilo strašno. Naravno da smo nastavili. U poslednje vreme se suočavamo sa ponovnim naletom nacionalizma, što je strašno, jer samim tim se vraćamo u patrijarhat. Svakome ko želi da se priključi Centru u startu predložimo naše **vrednosne stavove**, koje može da prihvati, ili da ode na neko drugo mesto (uostalom, život te nauči – na ovaj ili onaj način). Prilično sam radiklana u tom delu priče, jer u životu više nemam vremena za *prvi razred*. **Dok god je izgradnja nacionalističke države u fokusu, ljudi su samo brojke.** Dok god na konkretnu osobu ne budemo gledali s aspekta njene društvene uloge i mogućeg učinka u društvu, bez obzira na nacionalnu, versku i drugu pripadnost, ne možemo govoriti o građanskim pravima.

NAJUSPEŠNIJU SARADNJU OSTVARIVALA SAM SA... kolegom **Miškom Šekularcem** koji je potpredsednik Centra. **Kad god s njim komuniciram, to je stvaralački u svakom smislu.** Sa **Jelenom Sokref** takođe, koja mi je bila personalna asistentkinja, a potom je prošla vršnjačku edukaciju i uključila se u omladinski rad. Rezultat svega toga bilo je formiranje prvog **iskustvenog savetovišta** u Srbiji kroz koje je prošlo tri stotine ljudi. Kada sa svojom najboljom prijateljicom i kumom, **Elvirom Vaštag Kasavicom**, radim na nekom prevodu – ni sa kim nemam takvu vrstu saradnje. U Udruženju studenata stvorila sam nešto sa **Markom Mirkovićem i Svetlanom Timotić.** Donedavno sam odlično sarađivala sa **Miodragom Počučem** koji je otišao iz Centra. Osobe koje su veoma uticale na moj život su moji nastavnici srpskog jezika, bez kojih ne bih bila ono što jesam – sa etičke strane. Zahvalna sam što sam imala priliku da sarađujem sa profesorkom **Verom Vasić** od koje sam naučila neizmerno mnogo, kako na planu struke, tako i na planu odgovornosti.

U NAREDNOJ GODINI REŠENA SAM DA... se objavi životna priča Gordane Rajkov koja je u pokretu već pedeset godina. Želja mi je i da se **preštampa knjiga Bez sažaljenja** – o istorijatu pokreta osoba sa invaliditetom u Americi – čiji je autor **Džozef Šapiro.** Te dve knjige su još moj dug prema literaturi. Što se mene lično tiče, volela bih da završim doktorski rad na temu uloge žena u razvoju pokreta osoba sa invaliditetom. Ne verujem da ću to uraditi na Univerzitetu u Novom Sadu – biće to Berkli ili neki drugi univerzitet. Htela sam da se bavim analizom životnih priča žena iz Vojvodine, da ustanovim šta je zajedničko, na osnovu čega bi mogao da se pravi pokrajinski akcioni plan za rodnu ravnopravnost. **Uvek mi je bio cilj da dokažem kako je mnogo više sličnog nego različitog.**

VOLELA BIH DA OSTANEM ZAPAMĆENA PO... svom ludom odnosu prema životu. Šta god da nam se u životu desi, uvek nam ostane mogućnost da stvorimo nešto drugo. Jedan život imamo na raspolaganju i treba ići po toj nekoj šašavoj savesti.

JELENA RADOVIĆ:

Zašto bih se ja loše osećala zbog nerazumevanja drugih?

DIPLOMIRANA PRAVNICA

PREDSEDNICA UDRUŽENJA GRAĐANA *SUNCE* ZA CEREBRALNU I DEČIJU PARALIZU JUŽNO-BAČKOG OKRUGA NOVI SAD

TRI NAJVAŽNIJE STVARI O MENI SU... osmeh, upornost i optimizam.

KAO DEVOJČICA, ŽELELA SAM DA BUDEM... plivačica.
Plivanje je moja velika ljubav, od detinjstva do danas.

ODUVEK ME INSPIRIŠU... obične stvari koje uglavnom niko ne primećuje, bilo da je to lepo vreme, sunce, ili nešto treće. Neizostavno, tu su prijatelji i porodica.

Najteže mi je, možda, bilo da naučim da mi niko neće ulepšati dan ako ja to sama sebi ne uradim.

AKTIVIZAM ZA MENE ZNAČI... uvek sa osmehom u novi dan.
To je parola mojih motivacionih tribina i knjiga. Već deset godina držim motivacione tribine koje i mene samu pokreću. Na taj način dajem primer drugima, posebno deci.

U UDRUŽENJE SAM PRVI PUT DOŠLA... kao veoma mala, sećam

se da me je otac doveo. Bila sam tada tek prvi razred osnovne škole. Svi su u Udruženju bili stariji od mene, ali su me lepo prihvatili. Prvi angažman koga se sećam bila je obuka za rad na računaru, koju su vodile osobe sa invaliditetom. Sećam se da me je tada podučavao neko sa istim oblikom invaliditeta koji ja imam. Godine 2010. počela sam da **vodim pravnu radionicu koja i dan-danas traje**. Prvi put imala sam veliku tremu: – *Da li ću ja to znati?* Trebalo je da dajem pravne savete roditeljima i članovima Udruženja: kako da ostvare pravo na tuđu negu i pomoć, pravo na oslobođanje od nekih dažbina, kako da dođu do asistivnih tehnologija... Na primer, ako neko ostvari pravo na kolica, predočim koji je to put – kako bi drugima bilo lakše da njime idu. Uglavnom komuniciram putem mejla, mada sam sve više i ovde u kancelarijama Udruženja. Veoma je važan i novinarski deo pravne radionice – redovno dajemo priloge za *Preokret*, časopis Republičkog saveza za cerebralnu i dečiju paralizu Srbije, i za ***Suncokret*, časopis Saveza za cerebralnu i dečiju paralizu Vojvodine**. Iz pravne radionice proizašle su motivacione tribine, zasnovane na mom ličnom iskustvu.

Nema ništa lepše od onoga kad čuješ da tvoje reči znače nekome.

NAJVIŠE SAM PONOSNA NA... svoje dve objavljene knjige i na završen fakultet. Zbog mog otežanog govora veliki broj ljudi me nije dublje upoznao, nego preko moje porodice i prijatelja stiču neki utisak o meni. Knjige su moj lični pečat, one najbolje govore o meni, jer kroz napisane reči svi mogu da me razumeju. Možda baš putem knjiga ostvarujem najdirektniji kontakt sa ljudima, **prenosim svoja lična iskustva**. Moja druga knjiga, *Neobični putnik sa osmehom*, nastala je po motivima istoimenog filma koji je 2012. godine prikazan na Filmskom festivalu *Uhvati sa mnom ovaj dan*, gde je osvojio nagradu publike.

Zašto bih se ja loše osećala zbog nerazumevanja drugih?

Ljudi moji, ja sam razumela samu sebe!

OD SVIH MOJIH OSOBINA, ZA USPEH JE IPAK PRESUDNA... upornost. Upornost je usko vezana sa motivacijom. Bez upornosti, motivacije i volje, nema ni aktivnosti.

ŽENE I MUŠKARCI U NAŠEM UDRUŽENJU... mogu sve podjednako, **mada su žene u principu jače** ličnosti, veoma često su obrazovanije i upornije od muških članova. Trenutno nam je aktuelan projekat ***Ravnopravni u kuhinji*** koji realizujemo kroz radionice kuvanja, na kojima je sada više muškaraca nego žena. S jedne strane, te aktivnosti su podrška za samostalan život, a ujedno plasiraju priču o ravnopravnosti. Većinu naših radionica vode žene, jer po svojoj prirodi imaju veću dozu razumevanja i strpljenja. Kada su osobe sa invaliditetom u pitanju, društvo je generalno sklono da tu ne pravi rodne razlike – svi smo pod istom kapom. Najvažnije je, ipak, koliko smo sami aktivni.

Počinem da budem svesna da sve prolazi, da živim baš sada i nikada više. [...]

Nema svrhe da gubim vreme žaleći za onim što ne mogu.

NAJUSPEŠNIJU SARADNJU OSTVARIVALA SAM SA... Draganom Vojvodićem, jednim od najboljih motivacionih trenera u Srbiji. **Posle njegovog predavanja više nisam bila ista.** Uvek ću to pamtit, jer upravo sam se tada pokrenula da i sama počnem da se bavim motivacijom. Dragan mi je postavio pitanje koje me je ostavilo u šoku: – ***Da li se ti nadaš da ćeš prohodati?*** Na to pitanje ni dan-danas ne znam odgovor, ali mi je svaki dan u glavi. Dobru saradnju ostvarila sam i sa Ekumenskom humanitarnom organizacijom na projektu ***Asistivne tehnologije kao način unapređivanja radnih prava osoba sa invaliditetom.*** Bila sam tada jedina korisnica kolica na tom projektu, tako da su umnogome mogli da upotrebe moje iskustvo.

Izuzetno mi je važna saradnja sa ***ŠOSO Milan Petrović.*** Do četvrtog razreda išla sam u redovnu školu i bila sam prva učenica koja koristi

kolica, u vreme kada nije bilo ni rampe, ni lifta, ni ničega. Posle četvrtog razreda više nisam imala izbora – bilo je *biti ili ne biti*. Zapravo, te godine nijedna osoba sa invaliditetom nije dobila pravo da se školuje, ali su moji roditelji bili uporni. Da nisam krenula u ŠOSO Milan Petrović, ostala bih kod kuće. Danas tamo odlazim da vodim tribine – poseban je osećaj imati takvu priliku u svojoj školi, **biti primer drugoj deci**.

U NAREDNOJ GODINI REŠENA SAM DA... snimim dokumentarni **motivacioni film o nekim modernim pravima**, kao što su personalna asistencija, rehabilitacija. Taj film bi pokazao koliko je za nas važno da vežbamo i da živimo svakodnevni život. Takođe planiram još jednu knjigu, koja će motivisati druge da nikada ne odustaju od snova...

Svako jutro ću sebi postaviti pitanje: šta želim danas?

VOLELA BIH DA OSTANEM ZAPAMĆENA PO... osmehu. Ko god me je upoznao, dobio je od mene osmeh.

Neću da budem tužna sova bez krila, svi mi proletimo kroz život, pitanje je šta ostaje iza nas.

Navodi iz knjige *Neobičan putnik s osmehom*
autorke Jelene Radović

TANJA ĐURIĆ:

Aktivizam je neminovnost

PROFESORKA FILOZOFIJE

COMMUNITY MANAGER-KA U AGENCIJI ZA KREATIVNU
PRIMENU DIGITALNIH TEHNOLOGIJA U
MARKETINGU – HOMEPAGE

AKTIVNA U NOVOSADSKOM UDRUŽENJU STUDENATA S
INVALIDITETOM, KAMERNOM POZORIŠTU MUZIKE *OGLEDALO*,
ORGANIZACIJI ZA PODRŠKU ŽENAMA S INVALIDITETOM
... IZ KRUGA – VOJVODINA

TRI NAJVAŽNIJE STVARI O MENI: Važno mi je da sam **kreativna** i važno mi je da **umem da volim**, a **duhovitost** je na prvom mestu.

KAO DEVOJČICA, ŽELELA SAM DA BUDEM... glumica ili pevačica. Uživala sam u imitacijama! A, posle... pa, nije baš da nisam postala Dragana Mirković! (Razumeće oni koji su gledali predstavu *U traganju za izgubljenom krletkom.*) U svakom slučaju, iskusila sam muzičke i glumačke nastupe u oblicima u kojima nisam ni sanjala, ni pomišljala da će to biti moguće. Nisam zaista pomišljala da ću na scenu izaći sa brushalterima i pričati o neizmerno važnim stvarima, na predstavi koja, sarkastično rečeno, *treba* da bude *zabavnog* karaktera. Volim da pevam i žao mi je što nisam pohađala neku muzičku školu, mada sam imala prilike da nastupam. Prvi moj nastup bio je na *Jazzin festivalu* – bez muzike, što je jedinstveno iskustvo. Pevušim i dalje, nastupam na karaokama i osvajam nagrade; nisam se

u tome isprofilisala, ali – **u planu je bend!** Pomalo sam nesvrstana, a *svesvrstana*: glumim, pišem, pevam, crtam...

ODUVEK ME INSPIRIŠE... kada iznova sagledam nešto što sam ranije radila, napisala, iskreirala. Volim da se vratim nekoliko godina unazad i da se prisetim nečega čime sam se ranije bavila. Nekada se to spontano dogodi, a nekada to vrlo svesno uradim da vidim na koji način me sada pobuđuje nešto iz prethodnog životnog perioda. Zanimljiva su mi ta suočavanja sa samom sobom i u tim susretima zna svašta da se desi.

Ljudi me inspirišu, jer su toliko različiti.

AKTIVIZAM... nekome je to život. Uzevši u obzir kako i gde živimo i uzevši u obzir da ipak nije dovoljno to što dišemo i jedemo, **aktivizam je neminovnost.** Ranije sam se možda više angažovala i zalagala kroz performanse i akcije, a sada to radim sopstvenim životnim stilom. Ne samo da ukazujem na drugačiju moguću sliku, nego *jesam* ta druga slika. Kako kroz performans, tako se i kroz svakodnevicu, u najbukvalnijem smislu, *borimo* za osnovna egzistencijalna prava osoba sa invaliditetom. Na primer, **Siniša Tucić** je pesnik – i to je sasvim dovoljno; njegovo zalaganje je jako i verodostojno, već je uradio mnogo za našu zajednicu. Kada je u Novom Sadu tek počelo osveščivanje o položaju studenata sa invaliditetom i kada je toliko toga poniklo iz Novosadskog udruženja studenata sa invaliditetom, imala sam utisak da **wow-efekat izaziva sama činjenica da neka osoba sa invaliditetom slika ili piše, bez obzira na kvalitet toga** – što je krajnje licemerno! Ljudi bi to predstavljali kao neko *čudo* i to je stav koji me je vraćao na priče koje su propratile moje rođenje – kada su me posmatrali kao *egzemplar, retku dijagnozu, čudo koje treba videti*. Samim tim što nešto radite, ili što uopšte *postojite* kao osoba sa invaliditetom – predmet ste nekog opšteg iščudavanja! Trebalo je da prođu godine i godine, da bismo zaista počeli da razmišljamo o kvalitetu života osoba sa invaliditetom, pa onda i o kvalitetu njihovog stvaralaštva. Siniša Tucić pre svega je **prepoznatljiv kao pesnik, a**

tek onda kao osoba sa invaliditetom. **Kada dosegne taj nivo percepcije, aktivizam je uspeo.**

KAKO SAM SE ANGAŽOVALA U UDRUŽENJIMA... Prvo učlanjenje svakako nije isto što i angažovanje. Dok sam živela u Rumi, nisam poznavala osobe sa invaliditetom, niti sam znala za aktivizam. Razumela sam neke razlike, ali samu terminologiju invalidnosti i vrstu odnosa koju ona sa sobom nosi tek ću kasnije shvatiti. Moji roditelji, pre svega iz finansijskih razloga, tražili su neke olakšice za nastavak mog školovanja i tako su došli do kontakta **Milice Mime Ružićić Novković**. Moram da priznam da mi je bilo teško što sada odjednom pripadam nekom *udruženju* – više mi je to bilo nametnuto, nego što sam se stvarno identifikovala sa osobama s invaliditetom. Iz tog razloga u prve dve godine uopšte nisam bila aktivna, niti sam se toliko interesovala za rad Udruženja studenata sa invaliditetom. Vremenom mi se šire vidici, slušam i opažam tuđa iskustva, sazna- jem priče drugih ljudi o tome kako su dospeli tu gde jesu... **Konačno sam se identifikovala sa grupom i tu počinje moj aktivizam.** Moje angažovanje započeto je pisanjem članaka za *Trenutak*, časopis Udruženja studenata s invaliditetom. Časopis su uređivali članovi i članice Udruženja, sa idejom da objavljujemo tekstove kojima ćemo izaći iz okvira unutar kojih smo obično predstavljeni u društvu. Pisali smo o studentskim temama koje su nas, baš kao i druge mlade ljude, interesovale i u kojima smo učestvovali: kultura i umetnost, ispiti i izlasci... Jedan od presudnih momenata bio je kada me je **Svetlana Timotić** pozvala na predavanje na kome je **Ivana Indin** predstavljala projekat *Osnaživanje kroz umetnost*. Dobro je procenila da to jeste moja tema – predavanje me je zaista podstaklo da se angažujem. Koliko god da neka uverenja nisu validna, vrlo su čvrsta, tvrdokorna i ograničavajuća. Sećam se da sam u periodu pre nego što ću upisati fakultet *razbijala glavu* zahvaljujući vrlo ograničavajućem ubeđenju da treba da se opredelim za profesiju koja mi omogućuje da radim isključivo umom i govorom – bez fizičkog napora. Zato sam jedno vreme mislila da ću postati spikerka, što sam delom i ostvarila volonterskim radom u studiju Udruženja, gde sam čitala literaturu

za slepe i slabovide osobe. Veoma interesantno iskustvo, a ujedno i jedan od mojih prvih angažmana u Udruženju. Radom u udruženjima ovog tipa stiče se bogato radno iskustvo: od pisanja projekata, preko koordinacionih veština i vođenja radionica, do upravljanja timovima. Kada sam postala aktivna u Udruženju, bilo mi je žao što nisam ranije uvidela značaj toga, jer pruža toliko raznovrsnih mogućnosti.

NAJVIŠE SAM PONOSNA... što sam ispala 'vaka! Ponosna sam na roditelje kakve imam, jer su mi omogućili da uradim toliko toga na šta smo sada zajedno ponosni. Ponosna sam što sam stala na scenu. Ponosna sam na to što sam razvila ovakav način razmišljanja, **jer nemaju svi privilegiju da tako izlome svoju svest i dopuste joj da sa svih strana sagleda neku pojavu.** Ponosna sam na ljude kojima sam okružena.

NAJUSPEŠNIJU SARADNJU OSTVARIVALA SAM SA... Ivanom Indin, sa kojom mi se desila prekretnica, jer sam počela da osveščujem šta je zaista aktivizam. To što Ivana radi definitivno je imalo velikog uticaja na mene; verovatno važi i obrnuto. Moja prva reakcija bila je: – *Super, biću na pozornici!* U tom periodu još uvek nisam razgovarala o svom invaliditetu, čak ni sa bliskim prijateljicama. Nakon nekoliko procesa sa Ivanom, počele su promene. Inače smo svi najranjiviji u doba tinejdžerstva, a kod mene je to bilo posebno izraženo. Od tada sam se trudila da prikrijem sve što je na mom telu drugačije, pa sam uvek nosila duge, široke i zvonaste rukave – čak i leti. Leti sam nosila lepršave majice i nikada nisam javno otkrivala telo. Kao takva, upustila sam se u rad na predstavi ***Zovem se neizgovoreno.*** U pitanju je antropološki teatar koji polazi od psiholoških radionica i ličnih priča, gde je sve otvoreno. Moj početni stav bio je: – *O, ne... Zar moramo da pričamo o invaliditetu i zar ću da glumim sebe?* Prihvatila sam to kao cenu svog izlaska na scenu. Vremenom dobijam drugačiju sliku o svemu i razumem **koliko je za mene bilo neophodno, a za druge važno da se to dogodi.** Posle te predstave... Mogu samo da kažem da sam radila performanse u majicama na bretele i šortsevima.

ZA RAZLIKU OD MUŠKARACA, ŽENE SU U UDRUŽENJIMA... proaktivnije. U Novosadskom udruženju studenata s invaliditetom sigurno je bilo više **predsednica nego predsednika**. Definitivno su devojke proaktivnije, na aktivističkoj sceni generalno. Uopšte uzevši, do sada nisam sarađivala sa muškarcima sa invaliditetom u umetničkim procesima. Van tog okruženja, pomalo mi je teško da budem realna, jer umem da budem oštra kada primetim samo mrvicu bezobrazluka i nezainteresovanosti prema sebi kao ženi sa invaliditetom. Lako to sankcionišem – valjda sam učila od malena, gledajući svoju majku kako to rešava.

OD SVIH MOJIH OSOBINA, ZA USPEH JE IPAK PRESUDNO... to što svaku situaciju umem da sagledam iz više uglova. Analiza – ako vas ne ubije, samo vas ojača!

U NAREDNOJ GODINI REŠENA SAM DA... živim normalno. Namerila sam **da se više posvetim sebi** i svom vereniku. Hoću da putujem i da realizujem makar sve ove ideje koje imam trenutno. Volela bih da okupim bend, da glumim u barem jednoj predstavi i da ostvarim umetničku saradnju sa svojim budućim mužem: da naredne godine imamo zajedničku izložbu ili performans.

VOLELA BIH DA OSTANEM ZAPAMĆENA PO... Dvoumim se da li da me pamte ili ne!

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

342.726-055.2-056.26/.29(497.113)

ŽENE koje menjaju stanje stvarnosti / [[uredile] Svjetlana Timotić i Marijana Čanak]. - Novi Sad : ...Iz kruga - Vojvodina, organizacija za podršku ženama s invaliditetom, 2018 (Novi Sad : Stojkov). - 68 str. ; 20 cm

Tiraž 300. - Str. 5-8: Predgovor / Marijana Čanak, Svjetlana Timotić.

ISBN 978-86-88141-02-4

a) Жене са инвалидитетом - Активизам - Војводина
COBISS.SR-ID 322437639

■ ■ ■

**Nepriznavanje onih koje su davale sebe pre nas
odsecanje je od snage koje umanjuje kontinuitet promene
vraćajući nas iznova na početne tačke.**

**Da bismo znale kuda idemo,
neminovno je osvrnuti se na to odakle dolazimo
i imati u svesti da nam se ništa ne dešava po prvi put –
sve se već nekome negde desilo.**

**Poštovanjem prethodnica
aktiviramo njihove kvalitete unutar sebe,
a odavanjem priznanja njihovom doprinosu
osnažujemo sopstveni.**

**Zato je važno dekodirati, zabeležiti i zapamtiti
istoriju aktivizma žena s invaliditetom.**

■ ■ ■

IZ KRUGA

VOJVODINA

ORGANIZACIJA ZA PODRŠKU
ŽENAMA SA INVALIDITETOM

Bulevar vojvode Stepe 67, 21 000 Novi Sad
+381 21 6334 584, +381 21 447 040
office@izkrugavojvodina.org

www.izkrugavojvodina.org ■ www.portaloinvalidnosti.rs ■ www.portaloinvalidnosti.net

**ma
ma
cash**

RECONSTRUCTION
WOMEN'S FUND

